

Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine

Antun Petak

POSTAVLJANJE PROBLEMA

Kako je poznato da na društvenoj podjeli rada počiva proizvodno-ekonomski supsistem, a odatle cjelokupna društvena struktura, shvatljiv je kauzalni odnos između podjele rada i načina života, a time i značaj produbljivanja diferencijacije i specijalizacije rada. Specijalizacija i diferencijacija rada omogućile su izvanredno velik razvoj čovjekovih proizvodnih sposobnosti i na svoj način nametnule potrebu općeg i profesionalnog obrazovanja. Naime, čovjekova radna snaga koja je temelj ljudskog stvaralaštva, jer se kao ljudska sposobnost (u najširem smislu riječi) izražava u proizvodnoj praksi, razvija se i oblikuje putem odgoja i obrazovanja. S druge strane, razvoj radne snage putem obrazovanja rezultira povećanjem produktivnosti rada i tako pridonosi društveno-ekonomskom napretku te promjeni stila ili kvalitete života uopće.¹

Dakle, svako zadiranje u strukturu i bit rada istodobno je rezultat, ali smjera i na promjenu subjektivnog aspekta proizvodnih snaga, odnosno »personaliziranih proizvodnih resursa. Među njima u suvremenosti su najvažniji *obrazovanje, znanost i iskustvo*,² jer o njima najneposrednije ovisi upotreba ostalih proizvodnih izvora. To je ujedno i temeljna racionala na kojoj se zasniva društvena formalizacija prema kojoj je svjedodžba ili školska kvalifikacija valjan indikator radnih sposobnosti, odnosno profesionalne i društvene upotrebljivosti donosioca.³

I dok to općenito vrijedi za sva zanimanja (grupe zanimanja) te su za njih stvoreni posebni oblici profesionalnog obrazovanja, za seljake koji se

¹ Rudi Supek: *Humanistička inteligencija i politika*, Zagreb, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, 1971.

² J. J. Servan — Schreiber: *Američki izazov*, Zagreb, Epoha, 1968, str. 69—71.

³ Ovdje treba tražiti i korijen visoke međusobne povezanosti hijerarhijske organizacije proizvodnih uloga i društvenih položaja, obrazovanja i distribucije svih društvenih tekovina i dobara. Drugim riječima, razinom i vrstom općeg i profesionalnog obrazovanja u suvremenosti su gotovo u cijelosti određene pojedinceve životne šanse.

bave poljoprivrednim zanimanjem na obiteljskom gospodarstvu društvo za-
pravo i nije nudilo aplikabilne koncepcije. Budući da je profesionalno obrazo-
vanje činilac razvitka proizvodnih snaga, zapalo se u paradoksalnu situaciju
produblivanja jaza između stalnog porasta stupnja mehaniziranosti (sve do
premehaniziranosti) obiteljskih gospodarstava i uspostavljanja društveno or-
ganiziranog oblika razvoja subjektivnih proizvodnih snaga, s jedne strane,
društvenog karaktera proizvodnje i raspodjele u ostalim djelatnostima te
obiteljskog načina proizvodnje u individualnoj seljačkoj poljoprivredi, s dru-
ge strane.

Značaj stručnog obrazovanja poljoprivrednih proizvođača za razvitak pro-
izvodnih snaga saglediv je sa stajališta strukture rada i načina proizvodnje na
seljačkom obiteljskom gospodarstvu.

Dakle, stručno je obrazovanje sagledivo unutar proizvodnje na seljač-
kom obiteljskom gospodarstvu.⁴ Naime, kako u suvremenim društvenim uvje-
tima poljoprivredno zanimanje na seljačkom gospodarstvu nije samo i jed-
nostavno izvor sredstava za život, pod pojmom seljak ili poljoprivrednik ra-
zumijeva se određeni način života. »*Jer seljačko gospodarstvo je oboje — i
poduzeće i obiteljsko gospodarstvo*«. ⁵ Ono nema samo funkciju sredstva stjeca-
nja dohotka, nego čini način proizvodnje.

Naime, tradicionalna poljoprivredna proizvodnja genetičke je prirode, te
se može samoobnavljati. Ova je činjenica bila podlogom poznate samodostat-
nosti seljačkog obiteljskog gospodarstva: egzistencija zasnovana na kombina-
ciji agrikulture i od nje nediferencirane patrijarhalne manufakture nije zah-
tijevala uspostavljanje eksternih veza, osim onolike razmjene koju su nalaga-
le linije temeljne podjele rada između grada i sela te potrebe za novcem.
Rad se odvija sudjelovanjem svih članova obitelji u proizvodnji prema vlasti-
tim sposobnostima, a na temelju samonikle podjele rada, te podjele zadataka
i rasporeda radnog vremena članova obitelji prema spolu, dobi i prirodnim
ritmovima organskog rasta. Unutar tih mogućnosti raspodjela se odvija pre-
ma potrebama. Kako je zemlja temeljna egzistencijalna vrednota, daleko je
važnije posjedovanje nego usavršavanje načina njezine obrade, a hijerarhija
položaja u podjeli rada visoko korelira s hijerarhijom mjesta u obitelji. Na
tom je načinu proizvodnje stvorena i specifična seoska kultura (sa visokoho-
mogenim oblicima društvene svijesti, minimalnom diferencijacijom i efikas-
nim sustavom društvene kontrole), koja ga legitimira i tako stoji u osnovi
njegova obnavljanja.

⁴ Problem profesionalizacije poljoprivrednog zanimanja izlazi izvan okvira sociologije profesija. Poljoprivredno je zanimanje tzv. prazanimanje, te je stoga nerazlučivo iz totalne čovjekove egzistencije u uvjetima obiteljskog načina proizvodnje na seljačkom gospodarstvu. Tu pred sobom imam poseban oblik sinkretizma svih čovjekovih egzistencijalnih dimenzija, odnosno jedinstvo proizvodne i životne jedinice. O profesionalizaciji se stoga ne može govoriti kao o zbiljskoj koncepciji sve dotle dok je poljoprivreda domena obiteljskog načina proizvodnje ili: »... mora se istaći da poljoprivrednik — zbog objektivnih karakteristika njegova zanimanja — ne pripada niti jednoj specijaliziranoj profesionalnoj kategoriji, već se nalazi unutar sektora socijalne organizacije rada koji još nije postao dominantan kao model specijalizacije...« (Boguslaw Galeski: »Poljoprivreda kao zanimanje«, *Sociologija sela*, br. 47—48 (1—2), 1975, str. 120 i 119). Polazeći od značaja podjele rada i načina proizvodnje za koncepciju profesionalizacije čini mi se veoma plodnim pristup Rudolfa Bičanića tom problemu (vidi njegovo djelo *Ekonomika politika Jugoslavije*, I. knjiga, Zagreb, Birozavod 1962, str. 74—77, 94). Vidi detaljnije poglavlje »Profesionalno osposobljavanje poljoprivrednika i profesionalizacija poljoprivrednog zanimanja«, odjeljak »Uvod i pojam profesionalizacije« u: Antun Petak, *Skolovanje i profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine*, Zagreb, 1975. (rukopis u Centru za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a Zgb.).

⁵ Boguslaw Galeski: »Poljoprivreda kao zanimanje«, *Sociologija sela*, br. 47—48 (1—2), 1975, str. 115.

Odatle izostaje mogućnost primjene jednoobraznih kriterija pojma zanimanja⁶ na poljoprivrednu aktivnost. Naime, poljoprivredno zanimanje uključuje: a) obiteljski način proizvodnje, a ne osobno zanimanje gdje su različiti radovi »u svom prirodnom obliku društvene funkcije«⁷, b) multifunkcionalni ili profesionalni univerzalni rad obitelji, vezan za obiteljsku organizaciju i naturalnu proizvodnju;⁸ c) zasnivanje položaja seljačke obitelji na identitetu klasnog i profesionalnog položaja pa je položaj u zanimanju određen klasnom pripadnošću seljačke obitelji,⁹ a napredovanje u zanimanju ima dimenziju klasne pokretljivosti¹⁰ i povezano je s promjenom statusa u obitelji;¹¹ i d) autonomnost rada i autokonzumnost, što znači da bi se jedino poljoprivrednik *mogao* održati u životu bez uključivanja u društvenu podjelu rada.¹² Budući da poljoprivredno zanimanje obuhvaća širok spektar poslova na individualnom seljačkom gospodarstvu, vis-à-vis procesom diferencijacije rada specifičnih struktura radnih operacija, da ga karakterizira autokonzumnost — vis-à-vis integriteta u plansku društvenu podjelu rada, da sredstva izdržavanja pribavlja različitim poslovima — vis-à-vis dominantnosti jedne strukture radnih operacija i da je u pitanju rad koji može obavljati svatko — vis-à-vis radova koji pretpostavljaju prethodnim institucionaliziranim obrazovanjem stečenu kvalifikaciju,¹³ očigledno je da se o poljoprivredničkom zanimanju mora govoriti na drugi način. Osnovu za razmatranje profesionalizacije nalazimo ponajprije u transformaciji započetoj na temeljnim društvenim procesima u okviru kapitalističkih društvenih odnosa. Oni su izazvali formiranje

⁶ Zanimanje valja razlikovati od profesije i kvalifikacije. Pod zanimanjem razumijevamo specifičnu i stalnu strukturu radnih operacija koja se u obliku proizvoda ili usluga javlja kao tržišna vrijednost, te stoga i kao stalni izvor prihoda, a pretpostavlja odgovarajuću izobrazbu kojom vršilac stječe pravo njegova obavljanja. Pojam profesija, profesionalna kategorija ili kategorija zanimanja, obuhvaća sve osobe (grupe) koje obavljaju jedno zanimanje (Jan Sczepanski: *Elementarne pojmovi sociologiji*, Warszawa 1963, str. 123; prema B. Galeski, op. cit., str. 108). Konačno, kvalifikacija je sintetički izraz kompleksa faktora (sposobnosti, znanja, vještina, iskustva, itd.) a označava osposobljenost i pravo obavljanja određenog zanimanja, čime određuje socijalni status vršioca (Miloš Aleksić: »Obrazovanje, nezaposlenost i odlazak na rad u inostranstvo«, *Gledišta*, br. 5—6, 1974, str. 634).

⁷ Karl Marx: *Kapital*, I, Kultura, Zagreb, 1948, str. 72.

⁸ Poljoprivredno zanimanje uključuje glavnu djelatnost (uzgoj bilja i životinja), pomoćne djelatnosti (samostalnu izgradnju i održavanje na vlastitom gospodarstvu gospodarskih zgrada, pribora, oruđa, sprava i strojeva za vlastito domaćinstvo, te prijevoz dobara za vlastito gospodarstvo i članova gospodarstva), i dopunsku djelatnost (prerada, dorada primarnih poljoprivrednih proizvoda kada je u pitanju produžetak poljoprivrednih produkcijskih procesa bez diferencijacije posebnih zanimanja). (Vidi, Rudolf Bičanić: *Ekonomika politika Jugoslavije*, I knjiga, Zagreb, Birozavod, 1962, str. 94.). Tako poljoprivredno zanimanje zapravo uključuje niz kombinacija radnih operacija koje čine zasebne poljoprivredne i nepoljoprivredne specijalnosti; ili, poljoprivredno je zanimanje temelj za oblikovanje različitih zanimanja koja poljoprivrednik »izvršava kao nespecijalista — iako su... dio njegova rada u poljoprivredi« (Boguslaw Galeski: »Poljoprivreda kao zanimanje«, *Sociologija sela*, br. 47—48 (1—2), 1975, str. 116 i 110).

⁹ Prema tradicionalnom klasnom pristupu vertikalna pokretljivost neposredna je funkcija količine sredstava za proizvodnju u vlasništvu (tendencija maksimiranja posjeda). Gomilanje sredstava za proizvodnju u privatnom vlasništvu — jer se poljoprivrednik javlja vlasnikom, poduzetnikom i proizvođačem — dovodi do promjene klasnog položaja u socioprofesionalnoj strukturi i profesionalnog položaja, odnosno položaja u zanimanju: sam prestaje proizvoditi, preuzima ulogu poduzetnika i prodavača poljoprivrednih proizvoda, te prelazi u organizatora i upravljača proizvodnjom u kojoj izvršioce predstavlja tuđa najamna radna snaga.

¹⁰ S obzirom na mjesto pojedinca u obitelji i položaj obitelji u klasnoj strukturi određuje smjer napredovanja u poljoprivrednom zanimanju, »titulom« se u tradicionalnim klasnim uvjetima može smatrati vlasništvo nad zemljom. Naime, promjena društvenog položaja za seljake uvijek znači vertikalnu društvenu pokretljivost, odnosno odlazak u »više slojeve« u selu (krupni zemljoposjednik) ili ulazak u druge slojeve (Stipe Suvar: *Između zaseoka i megalopolisa*, Zagreb, Centar za sociologiju sela IDISA, 1973, str. 51.)

¹¹ Kućedomaćin ili gazda ima npr. samostalni položaj u podjeli rada, jer je hijerarhijski položaja u podjeli rada povezana s hijerarhijskim mjestima u obitelji, koja se nasljeđuju a ne stječu putem sposobnosti, školovanja ili radnim iskustvom.

¹² Vlado Puljiz: *Deagrarizacija kao oblik socijalne i prostorne pokretljivosti*. Doktorska disertacija. Zagreb, 1975, str. 16, (rukopis).

¹³ Boguslaw Galeski: »Poljoprivreda kao zanimanje«, *Sociologija sela*, br. 47—48 (1—2), 1975, str. 108.

seljačkog gospodarstva kao robnog proizvođača za tržište, sa diferencijacijom rada i proizvoda, čime je postalo ovisno o društvenom sustavu. Pretvarajući seljaka u proizvođača — dok su funkcije organizatora, upravljača, poduzetnika i prodavača preuzele specijalizirane društvene institucije — približili su ga klasnom položaju radništva, odnosno izvršili su njegovo poradničenje. Na taj način nastupile su zapravo prve promjene u poljoprivrednom zanimanju gotovo otkako ono postoji.

Socijalistički društveni uvjeti u kojima se seljak istodobno javlja kao vlasnik, proizvođač i prodavač, jer je težište na profesionalnoj aktivnosti a ne na vlasništvu, ovaj proces još jače potiču, posebice u smislu prevladavanja privatno-vlasničkih društvenih odnosa.

Prema tome, temeljna suprotnost između obiteljskog načina proizvodnje i modernog razvoja proizvodnih snaga uvjetuje promjene u osnovi još uvijek tradicionalnog načina proizvodnje, koje bismo — pošto se radi o svojevrsnoj diferencijaciji i specijalizaciji s uključivanjem u društvenu podjelu rada — mogli nazvati osnovom procesa profesionalizacije poljoprivrednog zanimanja. Konkretno, prodor novog načina proizvodnje s razvijenim proizvodnim snagama (tehnološka primjena agroznanosti i mehanizacija poljoprivredne proizvodnje)¹⁴ izaziva slijedeće transformacije radnih aktivnosti što ih uključuje posao poljoprivrednika: a) dokidanje iscrpljujućeg rada, b) redukciju proizvodne univerzalnosti, odnosno specijalizaciju — ponajprije napuštanje nediferenciranih rudimentarnih tehničkih zanimanja, c) porast broja malih vlasnika i dokidanje autokonzumnosti, d) promjenu odnosa prema zemlji i traženje nuzzarade u nepoljoprivredi putem stalnog ili privremenog zapošljavanja, e) promjenu odnosa prema radnom vremenu, ukoliko ono nije vezano za ritmove prirodnog rasta, jer stroj uključuje historijsko, tehnološko i društveno značenje radnog vremena.

Proces socijalizacije, čiji uzroci (robnonovčana privreda, industrijalizacija, zakonodavstvo, itd.) leže izvan seljačkog gospodarstva, istodobno se ogleda i kao proces horizontalne i vertikalne integracije poljoprivrednog zanimanja u društvenu podjelu rada, i kao oblik okrupnjavanja poljoprivrede. Tako je podjela rada uvjetovala slabljenje specifičnih obilježja tradicionalnog poljoprivrednog zanimanja i formiranje diferencirane socioprofesionalne strukture u selu i u poljoprivredi.

Ciljevi socijalističke transformacije seljačkog načina poljoprivredne proizvodnje još više ističu nužnost razvoja subjektivnih proizvodnih snaga u selu. Jer upravo je razvoj proizvodnih snaga u selo pretpostavka prevladavanja okova naturalnog, tradicionalnog, obiteljskog produkcionog odnosa i prerastanja proizvodnje individualnog u proizvodnju društvenog karaktera, tj. transformacije vlasništva na zemlju u stvarno vlasništvo na rezultate rada, a odatle je i preduvjet razbijanju »idiotizma« seoskog života.

Primijenimo li u skladu sa specijalizacijom principe stalnog rasta opće i profesionalne obrazovanosti koji vrijede za druga područja ljudske profesionalne aktivnosti i na poljoprivredu kao zanimanje, proizlazi da uspješan i

¹⁴ Navodeći da je rad seljaka na rasparčanim sredstvima za proizvodnju (tzv. parcelni seljak) izoliran, Marx za obiteljski način proizvodnje na individualnom seljačkom gospodarstvu 19. stoljeća piše: »Sam način proizvodnje je prevaziđen usled modernog razvoja agronomije. Najzad, sama seljačka svojina je postala nominalna, ostavljajući seljaku iluziju svojine i lišavajući ga plodova njegovog sopstvenog rada« (Karl Marx: *Proleterska revolucija. Pouke Pariske komune*, Beograd, BIGZ, 1973, str. 107).

životno zadovoljan poljoprivrednik može biti samo stručno obrazovana osoba, snabdjevena suvremenim sredstvima rada i dovoljnim proizvodnim kapacitetima za punu uposlenost aktivnih članova svoga domaćinstva. Da bi se u nas eliminirala sadašnja polupoljoprivreda, koja prijeti stalnom reprodukcijom prehrambene krize, pored proširenja društvenog sektora potrebno je voditi politiku profesionalizacije poljoprivredne djelatnosti,¹⁵ vitalizacije i socijalističkog društvenog organiziranja individualnih robnih poljoprivrednih proizvođača i snabdjevača tržišta. Tek će oni moći ostvariti takvu kvalitetu života i životni standard koji će biti paritetan kvaliteti života nepoljoprivrednika. Poznato je da se samo na tome u sadašnjim društvenim uvjetima može tražiti perspektiva socijalne reprodukcije individualnih poljoprivrednih gospodarstava, odnosno da poljoprivrednički podmladak prihvati poljoprivredno zanimanje kao životnu i profesionalnu orijentaciju i izvor dohotka. Prema tome, stručno obrazovanje za poljoprivredno zanimanje, odnosno usmjereno poljoprivredničko obrazovanje kao jedan ali neophodan preduvjet i aspekt profesionalizacije, javlja se i jednim od temelja procesa sveobuhvatne i kvalitativne preobrazbe individualne poljoprivrede i poljoprivrede u cjelini.¹⁶ Naime, suvremena visokoproizvodna poljoprivreda zamisliva je sa poljoprivrednikom stručno osposobljenim za usvajanje i primjenjivanje novih znanja, a obrazovanje se danas javlja najznačajnijim kanalom difuzije inovacija.¹⁷

Profesionalno obrazovanje poljoprivrednika ima u nas nedvojbeno širi značaj. Prvo, kriza cjelokupnog tradicionalnog načina seoskog života, postojanja sela i seljaštva uvjetovala je poznatu nam psihološku okrenutost poljoprivrednika od zemlje. Drugo, svi postojeći oblici školovanja, počam od osnovne škole pa na dalje, u funkciji su prijelaza u nepoljoprivredno zanimanje. Treće, proizvodni kapaciteti najvećega dijela individualnih poljoprivrednih gospodarstava toliko su ograničeni da je teško moguće pretpostaviti njihovo stalno samostalno snabdijevanje suvremenim sredstvima rada i osiguranje pune zaposlenosti aktivnih članova domaćinstva, što je temelj osiguranja paritetne razine života između individualnog robnog proizvođača i nepoljoprivrednika bez kojeg pak nema prihvaćanja poljoprivrednog zanimanja u masovnijim razmjerima.

Radu na seljačkom gospodarstvu koji se odvijao na temelju samonikle vlastite podjele rada, gdje je uz konstantne klimatske i pedološke uvjete odlučujući faktor proizvodnje bila masa ili količina neposredno upotrebljene živo proizvodne snage odnosno radnog vremena, odgovarala je autarhična koncepcija profesionalne socijalizacije »pleti kotac k'o i otac«. Opća iskustva za poljoprivredno zanimanje na obiteljskom gospodarstvu stječu se još i danas na razini autarhičnog, samodostatnog sela pretkapitalističkog i ranokapitalističkog razdoblja, tj. unutar zatvorenih lokalnih i obiteljskih okvira

¹⁵ Pod profesionalizacijom poljoprivrednog zanimanja razumijevamo relativno osamostaljivanje specijaliziranog modela radnih operacija, s posebnim oblikom stručnog obrazovanja kojim se stječu potrebne kvalifikacije za obavljanje ovoga zanimanja. Osim toga, ona uključuje institucionalizaciju i društvenu egalizaciju poljoprivrede kao zanimanja na vlastitom gospodarstvu, u osnovi po istim društvenim načelima koja vrijede za djelatnosti i zanimanja u socijalističkom sektoru.

¹⁶ Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a Zagreb, JCPŠ i RU »Đuro Salaj«, Zagreb—Beograd 1974, str. 92—93.

¹⁷ »... difuzija inovacija je jedan od kardinalnih mehanizama društvenih promjena u mirnijim periodima društvenog razvoja. Ona je, zapravo, osnovni mehanizam društvene evolucije i, uz tradiciju, predstavlja elementarni vid tranzicije društveno-kulturnog materijala« (Vojislav Đurić, »Proizvodne inovacije i naši seljaci«, *Sociologija*, br. 1, 1974, str. 88.

gdje se paralelno sa procesom sazrijevanja iskustvo o tehnikama rada, navike i sistem sociokulturnih vrijednosti prenose s generacije na generaciju postepenim uvođenjem mladih u poljoprivrednu djelatnost. I to bez obzira što je u međuvremenu pod utjecajem tehnizacije i mehanizacije došlo do bitnih promjena poljoprivrednog zanimanja, agrarne strukture sela, tradicionalnog društva (folk-society) sa njegovom seljačkom kulturom (folk-culture) i sporadičnim kontaktima sa gradom. Kako je sadržaj autonomne autarhične profesionalne socijalizacije svodljiv na akumulirano iskustvo prošlih generacija koje se prenosi tradicijom to ona neposredno pridonosi konzerviranju metoda rada poljoprivrednika i nije prakseološki usmjerena.

U tom općem okviru postavili smo hipotezu da *u suvremenim jugoslavenskim društvenim uvjetima spremnost za stručno poljoprivredno obrazovanje pokazuju prije svega oni mladići i djevojke na seljačkom gospodarstvu koji su se na temelju realnih šansi da ostvare kvalitetnu i sigurnu egzistenciju profesionalno orijentirali i stabilizirali kao poljoprivrednici*.¹⁸

Budući da je poljoprivredno zanimanje unatoč promjena pod utjecajem podjela rada, i nadalje prazanimanje svojevrsnog zanatskog tipa širokog spektra profesionalnih specijalnosti, to bi obrazovanje nužno moralo biti polivalentno kako bi bio moguć slobodan i kvalificiran specijalistički prijelaz iz jednog na drugo »poljoprivredno zanimanje« unutar cjelokupnog rada na vlastitom gospodarstvu.

Stavljajući težište na inovativnost ovo bi obrazovanje imalo dalekosežne, a po karakteru revolucionarne humanističko-socijalne konsekvence. Kroz nekoliko generacija putem obogaćivanja ličnosti mogla bi se očekivati preobrazba sadašnje tradicionalne hijerarhije autoriteta i uloga u obitelji i gospodarstvu zasnovanih na nasljeđivanju i vlasništvu. Nadalje, promjene u socijalnoj organizaciji obitelji pratile bi promjene socijalne organizacije sela i lokalne zajednice putem profesionalne identifikacije i autonomnih oblika strukovne organizacije poljoprivrednika, koji bi, s jedne strane, bili u službi razvoja samoupravljanja i rješavanja problema lokalne sredine, a, s druge, — jer imaju veliku motivacionu snagu — oblik samoupravne vertikalne integracije u širu društvenu zajednicu. Konačno, posljedice bi se sigurno očitovale i u revitalizaciji cjelokupnog socijalnog i kulturnog života (ukoliko bi to obrazovanje bilo u funkciji formiranja aktivne, stvaralačke i kritičke socijalističke ličnosti, prelazilo okvire tzv. proizvodno-tehničkih znanja, te zadiralo u samu bit seljačkog života).¹⁹ Kako je prije svega u pitanju razvitak proizvodnih snaga krajnja bi konsekvencija vjerojatno bila autonomna socijalizacija poljoprivrede.

¹⁸ Stav prema obiteljskom gospodarstvu i poljoprivrednom zanimanju, pa prema tome i profesionalnom poljoprivrednom obrazovanju, stabilizira se tek sa preuzimanjem upravljanja gospodarstvom. O orijentaciji seoske omladine prema poljoprivrednom zanimanju vidi detaljnije: Edhem Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine*, IEPSS Zagreb — IDN Beograd 1971, str. 113—131; Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, JCPŠ i RU »Đuro Salaj«, Zagreb—Beograd 1974, str. 188—193.

¹⁹ Naime, takvo bi obrazovanje nužno moralo transcendirati »fah-idiotizam« srednjoškolskog obrazovanja.

Kako se poljoprivredna proizvodnja roba za tržište može zasnivati samo na modernim proizvodnim snagama, jasno je da taj oblik profesionalnog obrazovanja pretpostavlja širenje agrarnih odnosno proizvodnih inovacija. Budući da te inovacije zadiru u sva tri elementa procesa rada na seljačkom gospodarstvu (tehniku, sredstava i predmeta i rada), koje većinom više ne stvara nego prima, seljak mora poznavati ekonomiku i organizaciju poljoprivredne proizvodnje. Već sama mehanizacija to pretpostavlja.

Svako je školovanje put integracije polaznika u posebnu socio-profesionalnu grupu na temelju identifikacije.²⁰ Stoga bi i ovaj oblik profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika vremenom mogao dovesti i do stvaranja posebne kulture zanimanja kao jednog preduvjeta za ulazak u poljoprivredničko zanimanje.²¹

Odatle je nužno istražiti postojeće oblike profesionalne socijalizacije poljoprivrednih proizvođača, potrebe za institucionaliziranim stručnim obrazovanjem poljoprivrednika u cjelini te za pojedinim vrstama znanja koje bi činile njegov sadržaj, preferencije institucionalnih rješenja i spremnost uključivanja poljoprivredničkog podmlatka u takav oblik obrazovanja po završetku osnovne škole.

Naime, selo i seljak, zbog uronjenosti u obiteljski način proizvodnje i s njim povezanu seosku kulturu nemoćni su u pitanju unapređivanja profesionalnog obrazovanja za poljoprivredno zanimanje. I to bez obzira što im je inače poznato da je profesionalno obrazovanje u suvremenosti temelj sigurnijeg i boljeg života.

AKTUALNOST PROFESIONALNOG OBRAZOVANJA POLJOPRIVREDNIKA

Kako je poznato profesionalno obrazovanje poljoprivrednika odvija se kroz šest oblika, koji se u osnovi svode na dva temeljna:²²

1. *Autonomni funkcionalni odgoj na individualnom poljoprivrednom gospodarstvu i u lokalnoj zajednici,*

2. *Eksterni ili globalni društveni oblici difuzije proizvodnih i drugih inovacija, koji uključuju:*

a) *Osnovnu i specijalizirane poljoprivredne škole (institucionalizirani oblik profesionalnog obrazovanja)*

Prevladavanje funkcionalne koncepcije profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika determinirano je ciljevima socijalističke transformacije sela i marginalnim položajem seljaštva u suvremenosti. Naime, iako je seljaštvo bilo masovni socijalni nosilac Narodno-oslobodilačkog rata i revolucionarni saveznik radničke klase u borbi svih oblika eksploatacije i dominacije današnje seljaštvo ispoljava veoma često tzv. rezistenciju na promjene u društvu. Osnova ove promjene nalazi se i u simboličkoj ili nikakvoj uključenosti u samoupravne društvene tokove dok istodobno živi tradicionalnim načinom života. U takvim uvjetima cilj bi profesionalnog obrazovanja bio da se poljoprivrednicima pruže ona znanja o društvenoj strukturi, organizaciji, itd., koja bi omogućila poljoprivrednicima da se putem problematiziranja položaja sela na marksističkim osnovama uključuje u njegovo samoupravno prestrukturiranje i protezanje samoupravnih društvenih odnosa (primjerice prihvatanje dohodovne vis-à-vis sadašnje sitnoposjedničke i najamne svijesti).

Potreban značaj trebalo bi pridati znanjima i aktivnostima za unapređenje kulturnog života, kako sa stajališta »idiotizma seoskog života« tako zbog uzmicanja seljačke-pučke kulture, donedavno bogatih sadržaja i oblika, pred dezintegrativnim prodorima robovo-novčane civilizacije i masovne kulture komercijaliziranog tipa. »Senilizacija« seoskog pučanstva i mortalitet proizvodno-ekonomskih jedinica taj proces marginalizacije produbljuju. Iako je tradicionalni sustav socio-kulturnih vrijednosti, govorimo li o društvenoj svijesti seljaštva, nužno razoren kao »zamišljeni red« preživjelog načina proizvodnje, favoriziranje ekonomizma i funkcionalnog instrumentalizma izazvalo je degradaciju u doba revolucije interioriziranih kolektivno-grupnih vrednota, a materijalna kompeticija i »monetizacija« svijesti narušila je cjelokupan sustav tradicionalnog solidarizma. Tome je na svoj način pogodovala i temeljna vrijednostna orijentacija seljačke kulture.)

²⁰ Zan Furastje, *Univerzitet pred stečajem*, Duga, Beograd 1973, str. 42.

²¹ O posljedicama profesionalizacije i stručnog obrazovanja poljoprivrednika vidi detaljnije u: Anton Petak, *Školovanje i profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine*, Zagreb 1975 (rukopis pohranjen u Centru za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a Zagreb.)

²² Ova podjela zasniva se na analizi naše situacije. Komparacije radi vidi sistematizaciju koju je predložio Boguslaw Galeski u članku »Poljoprivreda kao zanimanje«, *Sociologija sela*, br. 47—49 (1—2), 1975, str. 117—119.

- b) *Narodna i radnička sveučilišta, veterinarske i poljoprivredne stanice* (dopunski izvaninstitucionalni sistem — seminari, tečajevi i predavanja)
- c) *Organizacije poljoprivrednika* (zadruga, poljoprivredna dobra, zadružni savezi putem proizvodnog rada ili pak kombinacijom teorijske i praktične nastave, često na oglednim dobrima)
- d) *Sredstva javnog informiranja* (specijalizirana za poljoprivredne proizvođače i rubrike odnosno emisije za poljoprivrednike u dnevnoj štampi, na radiju i televiziji)
- e) *Stručna i popularna literatura o poljoprivredi.*

Bitna je razlika između temeljnih oblika profesionalnog osposobljavanja poljoprivrednika — iako su oni međusobno povezani — u tome što su eksterni društveni oblici prvenstveno usmjereni na difuziju proizvodnih inovacija (mada pretendiraju na usmjeravanje proizvodne prakse), dok je autonomni funkcionalni odgoj, kako mu i samo ime kaže, zapravo proces formiranja ličnosti u najširem smislu riječi.

U našem smo istraživanju potvrdili konstataciju da je između svih oblika profesionalne socijalizacije daleko najzastupljeniji i najznačajniji funkcionalni profesionalni odgoj na gospodarstvu i domaćinstvu vlastitih roditelja te u lokalnoj sredini (vidi tabelu 1), svojstven autarhičnom zatvorenom selu prošlog stoljeća. Svi ostali oblici javljaju se sporadično, kao dopuna funkcionalnog odgoja i po svojim su efektima u širim razmjerima gotovo nezamjetljivi.

Tabela 1

Korištenje različitih izvora ili načina obrazovanja u svrhu stjecanja znanja i iskustava za obavljanje poslova na gospodarstvu

— u %

Izvori — načini obrazovanja	Korisnici*	Korisnici koji daju prioritet izvoru-načinu
1. Pouke roditelja, rodbine i susjeda, te promatranje kako oni rade	94,4	69,2
2. Pohađanje posebnih seminara, tečajeva i predavanja organiziranih za poljoprivrednike	4,8	2,1
3. Praćenje štampe za poljoprivrednike	21,1	4,2
4. Praćenje posebnih rubrika za poljoprivrednika u dnevnoj štampi i emisija za poljoprivrednike na radiju i televiziji	32,3	5,9
5. Čitanje knjiga (stručne i popularne literature) u kojima se obrađuju sadržaji i teme bitne za posao poljoprivrednika	8,4	1,7
6. Ostalo	2,8	0,8
Bez odgovora	—	16,1
	N = 251	100,0 (N = 237)

* Pojam »korisnik« za svaki pojedinačno navedeni izvor ili način obrazovanja obuhvaća one mlade poljoprivrednike koji su taj izvor koristili. Razliku do 100,0% kod svakoga izvora ili načina čini onaj dio ispitanika koji, prema ovom pristupu, možemo nazvati »nekorisnicima«.

Držimo da autonomno profesionalno obrazovanje prolaze svi ispitanici (razliku između 94,4 i 100,0% treba pripisivati samoaktivitetu na gospodarstvu, a koji modalitet ispitanicima nismo ponudili). Niti svaki treći mladi poljoprivrednik ne prati posebne rubrike i emisije za poljoprivrednike u dnevnoj štampi, na radiju i televiziji, svaki peti prati specijaliziranu štampu za poljoprivrednike, svaki dvanaesti stručnu i popularnu literaturu o poljoprivredi, a tek svaki dvadeseti polazio je seminare, tečajeve i predavanja za poljoprivrednike (12 od 251 ispitanika). Prema tome, postojeće se obrazovanje poljoprivrednika putem imitacije, dobivanja savjeta, naputaka a kasnije stjecanjem vlastitih iskustava svodi zapravo na rutinizaciju i konzerviranje metoda rada, jer se već stoljećima tradicijom prenosi s generaciju gotovo neizmjenjeno iskustvo (ozbiljnije načeto tek u zadnje vrijeme prodorom inovacija koje se odnose kako na sredstva rada, tako na predmet rada i agrotehniku).

Ranije je veliku ulogu u profesionalnom obrazovanju poljoprivrednika imala *osnovna škola*.²³ Prilikom otvaranja osnovnih škola u našim selima u prošlom stoljeću nastavni je program uključivao i posebna znanja potrebna na poljoprivrednom gospodarstvu i u domaćinstvu. Takve je sadržaje za seosku sredinu sadržala sve do 1952. godine osnovna škola B-tipa. Naime, te je godine izvršena reforma osnovnog obrazovanja kojom je osnovna škola utemeljena, kao tzv. startna škola sa jedinstvenim nastavnim planom i programom i obavezna za sve. Tako ona u seoskoj sredini u obvezatnoj nastavi više ne vrši difuziju specifičnih znanja i iskustava za seljačko gospodarstvo i domaćinstvo. Danas se takvi sadržaji učenicima posreduju u okviru tzv. slobodnih aktivnosti i učeničkih poljoprivrednih zadruga čiji je broj marginalan.²⁴

Postojeće srednje i više škole, te fakulteti u kojima se školuje kadar za poljoprivredu i šumarstvo, iako po zastupljenosti djece poljoprivrednika odmah iza škola za radnička zanimanja, ne predstavlja oblik profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika nego oblik deagrarizacije.²⁵

Neposredno nakon Oslobođenja a u okviru šire kulturne akcije utemeljen je u nas poseban dopunski izvanškolski sistem profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika kako bi se unaprijedila proizvodnja na individualnom seljačkom gospodarstvu. Pedesetih godina u fazi osnivanja narodnih sveučilišta započelo se s organizacijom seminara i tečajeva te javnih predavanja putem

²³ Osnovna škola je glavna a u nizu sela praktički i jedina društvena ustanova. Uloga osnovne škole u selu je polifunkcionalna, a prije svega se očituje u integraciji seoske sredine u globalno društvo prijenosom elementarnih znanstvenih i tehničkih tekovina i shvaćanja, sistema socio-kulturnih vrednota, odnosno širenjem spoznajnih i proizvodnih horizonata seoskog življa. Pored sistematskog javnog odgajanja i obrazovanja novih naraštaja ona je bila žarište mnoštva djelatnosti i pokretanja inicijative u seoskoj sredini. Glavni učinak — opismenjavanje preduvjet je prodora proizvodnih inovacija i kulturnih tekovina, jer omogućuje posredan kontakt, stjecanje svih životnih uloga koje zahtjeva podjela rada i indirektan odgoj i obrazovanje. Na taj način ona je bila osnova razvoja čovjekovih sposobnosti i razvitka sela.

²⁴ Premda je tome tako zbog psihološke okrenutosti poljoprivrednog stanovništva od sela i zemlje osnovna se škola ne doživljava kao tuđi prinudom unijet element u seosku sredinu. Dapače, kako omogućuje vertikalnu društvenu pokretljivost osnovno se školovanje i ranije smatralo funkcionalnim bez obzira što u selo unosi tuđe vrijednosti (Stipe Suvar, *Između zaseoka i megalopolisa*, Centar za sociologiju sela IDIS-a, Zagreb 1973, str. 51; Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, JCPŠ i RU »Đuro Salaj«, Zagreb—Beograd 1974, str. 46).

²⁵ U nas se nikada na selu nije zadržao iole značajniji broj školovanih seljaka (među 251 ispitanikom u ovom je istraživanju samo jedan sa srednjom poljoprivrednom školom, i on, naravno, čeka da se zaposli izvan seljačkog gospodarstva!). Marginalna zastupljenost obrazovanih grupa u jugoslavenskom seoskom stanovništvu posljedica je klasno-socijalnog položaja seljaštva. Pravilo je da se svi oni koji ne vide budućnost u selu nastoje školovati i školovanje iskoristiti kao oblik deagrarizacije. Na taj je način selo gubilo i gubi najagilnije i najkreativnije vlastite snage, jedino sposobne da mu daju egzistencijalni tonus.

kojih se i poljoprivrednike upoznavalo s proizvodnim inovacijama, a prvenstveno s novim agrotehničkim mjerama. Više od jednog desetljeća bilježi se, međutim, kako opadanje svih tih oblika rada tako i udjela poljoprivrednika u ukupnom broju posjetilaca. Ovo je tim indikativnije što je dio poljoprivrednika koji polaze te načine rada orijentiran izvan poljoprivrede (to mu je put stjecanja kvalifikacije za zapošljavanje na poljoprivrednom dobru).

Budući da je rad organizacija poljoprivrednika na profesionalnom osposobljavanju individualnih poljoprivrednika više nego sporadičan, a čitanje stručne i popularne literature nije ukorijenjena navika, to se jednim sistematskim oblikom profesionalnog osposobljavanja individualnih poljoprivrednih proizvođača mogu smatrati sredstva javnog informiranja, i to: specijalizirani tjednici i uopće novine namijenjene selu i individualnom poljoprivredniku, te dnevne novine, radio i televizija sa posebnim tjednim rubrikama odnosno emisijama za selo. Šira akcija informiranja seljaka te upoznavanja s inovacijama za gospodarstvo i domaćinstvo u nas je započeta još u prošlom stoljeću 26. 1. 1842. godine pokretanjem u Zagrebu specijalizirane novine »Gospodarski list« (jedine novine koja kontinuirano izlazi do danas uopće u nas!). Nakon Oslobođenja izvjesno je vrijeme broj novina namijenjenih poljoprivredniku i selu, naročito poslije pokušaja kolektivizacije, bio dosta velik. No, ovaj je oblik rada dijelio sudbinu individualne poljoprivrede i sela,²⁶ tako da se komunikacija globalnog društvenog sistema sa selom i poljoprivrednikom u našem dobu bujanja specijaliziranih medija svela uglavnom na posebnu jednotjednu rubriku u dnevnicima i emisije na radiju i televiziji (vidi tabelu 2).²⁷ Uz to selo je još jedino koliko-toliko namijenjen prigodnički orijentiran ciklus predavanja o društveno-političkim zbivanjima. Tako, dakle, izostaje i ovaj oblik komunikacije između globalnog društva i sela. Razlika se zamjećuje samo u slučaju slovenskog seljaka i sela u koje su u značajnijem opsegu prodrle gradske tekovine,²⁸ pa prema tome i štampa, kao i druga sredstva komuniciranja. Za sve ostale dijelove Jugoslavije manifestiran je nesklad između rastuće mehanizacije poljoprivrede i organiziranog društvenog sistema difuzije društvenih inovacija na selo.

Podaci koje smo dobili u istraživanju stvarne socijalne rasprostranjenosti štampe, te posebnih rubrika i emisija za poljoprivrednike uvelike se razlikuju od podataka u tabele 2 za Hrvatsku. Ovaj je raskorak objašnjiv metodom primjenjenom prilikom formiranja tabele 2, te činjenicom da su u našem istraživanju sudjelovali mladi poljoprivrednici, koji su općenito otvo-

²⁶ Danas ukupna naklada po jednom izdanju svih tih listova prelazi nešto preko 180.000 primjerkara. Pored »Gospodarskog lista«, Zagreb (45.000) među značajnijim listovima ističu se »Zadrugar«, Sarajevo (17.500), »Kmečki glas«, Ljubljana (50.000), »Zadruga«, Beograd (16.000) i »Poljoprivrednik«, Novi Sad (44.000). Pored toga u Škopju izlazi »Tribina«, u Zagrebu mjesečnik za mehanizaciju u poljoprivredi »Agrotehničar« (25.000) i u Beogradu povremeni bilten »Poljoprivredni tehničar«.

Treba naglasiti specifičnost ovih listova u odnosu na druge medije: to su u pravom smislu obiteljski listovi koje čitaju svi članovi obitelji. Posebno se u tom pogledu ističe »Gospodarski list« koji se prodaje isključivo putem preplate i danas dobrim dijelom predstavlja tradiciju koja se prenosi s oca na sina.

²⁷ Premda nam je poznato da svako osmo poljoprivredno domaćinstvo u Jugoslaviji ima televizor, a svako drugo radio (»Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstava 1973«, *Statistički bilten* 879, SZS, Beograd 1974, str. 7—32) ne raspoložemo s podacima osim iz našeg istraživanja — o učestalosti s kojom poljoprivrednici prate posebne rubrike i emisije u masovnim medijima za poljoprivrednike. Sondaže pokazuju da u Jugoslaviji svaki 10. poljoprivrednik stariji od 18 godina redovito čita dnevni tisak, svaki drugi redovito sluša radio, a svaki treći gleda televiziju (Firdus Džinić, »Regionalne razlike u kontaktu građana sa sredstvima masovnog komuniciranja«, *Sociologija*, No 1, 1974, str. 138).

²⁸ Matija Golob, »Neke karakteristike inovacija u Slovenačkim selima kao specifičnom socijalnom ambijentu u okviru jugoslovenskog seoskog prostora«, *Sociologija*, No. 1, 1974, str. 105—129.

reniji sredstvima javnog informiranja. U tabelama 3 i 4 zamjećuje se izvjestan utjecaj određenih varijabli na distribuciju sredstava komunikacija u seoskoj sredini. Međutim, statistički značajnu razliku dobili smo jedino s obzirom na spol.²⁹ Tendencije praćenja specijalizirane poljoprivredničke štampe i posebnih rubrika i emisija za poljoprivrednike su istovjetne, s tim što je praćenje rubrika i emisija rasprostranjenije.

Tabela 2

Rasprostranjenost listova namijenjenih poljoprivrednicima i selu 1974., te radio-prijemnika i televizora 1973. godine

Područje	Broj primjeraka dnevnika na 100 poljoprivrednika 1974.	Broj primjeraka specijaliziranih novina na 100 poljoprivrednika 1974.	% poljoprivrednih domaćinstava 1973. godine sa	
			radio prijemnikom	televizorom
Jugoslavija	6,19	3,39	48,9	13,2
Bosna i Hercegovina	2,02	2,58	37,1	7,4
Crna Gora	—	—	25,5	4,8
Hrvatska	8,52	6,69	52,8	12,4
Makedonija	2,95	0,98	46,4	8,5
Slovenija	17,25	21,51	72,7	19,4
Srbija	6,69	2,21	50,6	16,1
Uže područje	8,86	0,87	47,5	12,8
Vojvodina	1,88	7,72	67,6	27,9
Kosovo	1,04	—	21,9	4,4

Izvori: *Novinarstvo*, Beograd, No. 1—2, 1974, str. 105—106; *Informacije za izdavače novina*, Beograd, No. 1—2, 1975; *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstava 1973*, IV deo, Statistički bilten 879, SZS, Beograd 1974.

Pripomene:

a) Prilikom izračunavanja broja primjeraka dnevnih listova koji sadrže jednotjednu rubriku namijenjenu selu i poljoprivrednicima na 100 poljoprivrednika pošli smo od pretpostavke da se taj dan 20 posto naklade rasproda na selu. Ova pretpostavka nije bez osnove, ali ne uvažava regionalne razlike. Stoga je ovaj broj samo nesigurna procjena. Osim toga primijenjen je organizacioni princip.

b) Pod pojmom specijaliziranih novina obuhvatili smo ovdje jedino listove namijenjene individualnim poljoprivrednicima i selu, bez biltena i novina koje izdaju poljoprivredni kombinati i radne organizacije.

c) Broj poljoprivrednika koji je predstavljao bazu ne odgovara ukupnom poljoprivrednom stanovništvu, nego onom dijelu koji se dobiva kad se od ukupnog poljoprivrednog stanovništva odbiju zaposleni u inozemstvu i kontingent djece u dobi do 14 godina života.

Izostajanje statistički značajnih razlika s obzirom na regionalnu pripadnost najvjerojatnije je posljedica univerzalizacije orijentacije mladih izvan poljoprivrede. Razlike koje postoje uvjetovane su tradicionalno većom otvorenosti pojedinih regija prema proizvodnim inovacijama. Izvjesna povezanost se uočava i sa ekonomskim i socio-demografskim karakteristikama gospodarstva odnosno domaćinstva. Zamjetan je porast čitanja obiju vrsta medija sa povećanjem obradivog zemljišta, jer se način proizvodnje i gospodarjenja na većim obradivim površinama ne može naslanjati samo na rutinu. Poljoprivredna omladina na gospodarstvu do 1 ha obradivog zemljišta ne prati ova sredstva naprosto zato jer ulazi u kategoriju nepoljoprivrednika.

²⁹ Hi-kvadrat test za varijablu spol u slučaju praćenja rubrika i emisija za poljoprivrednike iznosi 7,842 i statistički je značajan; $0,01 < p < 0,005$; $C = 0,279$. Kod praćenja specijalizirane štampe za poljoprivrednike vrijednost hi-kvadrat testa iznosi 6,453; $0,025 < p < 0,01$; $C = 0,254$.

Jednako ih tako više prate mlađi članovi opremljenijih gospodarstava (koja raspolažu sa više poljoprivrednih strojeva i oruđa). Ovo je posljedica veće mehaniziranosti rukovanje kojom pretpostavlja određena znanja, što se na subjektivnom planu javlja kao potreba za tim znanjima, a očituje u uspostavljanju kontakta sa izvorima iz kojih se mogu steći. Omladinci iz čistih poljoprivrednih domaćinstava češće prate ove masovne medije zbog veće okrenutosti prema gospodarstvu kao izvoru egzistencije, a što naročito dolazi do izražaja u funkciji povećanja životne dobi s kojom nastupa i stabilizacija poljoprivrednog zanimanja. Školska se sprema nije javila presudnim činiocem unatoč pojavi da sa porastom obrazovne razine raste učestalost praćenja ma-

Tabela 3
Praćenje štampe za poljoprivrednike — u %

	Da	Ne
<i>Makroregija</i>		
Slavonija	25,5	74,5
Srednja Hrvatska	21,9	78,1
Primorje, Istra i Lika	27,8	72,2
Dalmacija	10,3	89,7
Ukupno (N = 241)	22,0	78,0
<i>Veličina obradivog zemljišta</i>		
Do 1 ha	7,1	92,9
1,01—3 ha	21,2	78,8
3,01—7 ha	24,4	75,6
7,01 ha i više	29,3	70,7
Ukupno (N = 240)	22,1	77,9
<i>Gospodarstvo u selu</i>		
Slabije stojeće	18,7	81,4
Prosječno	22,1	77,9
Bolje stojeće	29,4	70,6
Ukupno (N = 238)	22,3	77,7
<i>Tip domaćinstva</i>		
Čisto poljoprivredna	24,8	75,2
Ostala	17,7	82,8
Ukupno (N = 237)	21,9	78,1
<i>Spol</i>		
Žena	10,2	89,8
Muškarac	26,0	74,0
Ukupno (N = 240)	22,1	77,9
<i>Dob</i>		
15—17 godina	20,5	79,5
18—21 godina	16,0	84,0
22—25 godina	28,6	71,4
26—29 godina	33,3	66,7
Ukupno (N = 240)	22,1	77,9
<i>Školska sprema</i>		
Nezavršena osnovna škola	21,5	78,5
Osnovna škola i više	22,6	77,4
Ukupno (N = 241)	22,0	78,0

sovnih medija. Naime, kako se svaki iole obrazovaniji mladi čovjek uključuje u proces deagrarizacije to se utjecaj ove determinante ne može izraziti.

Tabela 4

Praćenje posebnih rubrika za poljoprivrednike u dnevnoj štampi i emisija za poljoprivrednike na radiju i televiziji

— u %

	Da	Ne
<i>Makroregija</i>		
Slavonija	34,5	65,5
Srednja Hrvatska	30,7	69,3
Primorje, Istra i Lika	50,0	50,0
Dalmacija	28,2	71,8
Ukupno (N = 242)	33,5	66,5
<i>Veličina obradivog zemljišta</i>		
Do 1 ha	27,6	72,4
1,01—3 ha	35,3	64,7
3,01—7 ha	31,4	68,6
7,01 ha i više	39,0	61,0
Ukupno (N = 241)	33,6	66,4
<i>Gospodarstvo na selu</i>		
Slabije stojeće	30,5	69,5
Prosječno	31,7	68,3
Bolje stojeće	45,7	54,3
Ukupno (N = 239)	33,5	66,5
<i>Tip domaćinstva</i>		
Čisto poljoprivredna	34,0	66,0
Ostala	32,0	68,0
Ukupno (N = 238)	33,2	66,8
<i>Spol</i>		
Žena	18,6	81,4
Muškarac	38,5	61,5
Ukupno (N = 241)	33,6	66,4
<i>Dob</i>		
15—17 godina	27,4	72,6
18—21 godina	30,9	69,1
22—25 godina	42,9	57,1
26—29 godina	44,4	55,6
Ukupno (N = 241)	33,6	66,4
<i>Školska sprema</i>		
Nezavršena osnovna škola	30,4	69,6
Osnovna škola i više	37,4	62,6
Ukupno (N = 238)	33,2	66,8

Pojavu da statistički značajno veći broj muškaraca nego žena prati sredstva javnoga informiranja za poljoprivrednike izaziva tradicionalna samonikla podjela rada u obitelji, prema kojoj fundamentalna proizvodna funkcija pripada muškarcu, ali i veća prilagođenost sadržaja tih sredstava interesnoj strukturi muškaraca.

Da zaključimo. Zbog takvog stanja profesionalne socijalizacije individualnih poljoprivrednika razvitan materijalnog aspekta proizvodnih snaga danas više nego ikad prije nameće potrebu izgradnje posebnog obrazovnog subsistema za poljoprivredničko zanimanje. Na aktualnost posebnog stručnog obrazovanja poljoprivrednika ukazuju i odgovori poljoprivredničke omladine na pitanje: *Poznato ti je da danas uspješno obavljanje gotovo svakog zanimanja zahtijeva posebno stručno obrazovanje. Kada uzmeš u obzir prirodu rada na individualnom gospodarstvu u današnjim uvjetima, smatraš li da bi i poljoprivrednike trebalo posebno školovati?*³⁰

1 — Ne bi trebalo uvoditi nikakav oblik školovanja jer čovjek sve što treba može naučiti od starijih i kroz rad	12,0%
2 — Trebalo bi uvesti jer se način rada toliko promijenio da čovjek više sve ne može naučiti u kući ili kroz rad	54,6%
3 — Ne znam, nisam o tome razmišljao	33,4%
	100,0%
	(N = 251)

Tabela 5

Stav poljoprivredničkog podmlatka o potrebi stručnog obrazovanja poljoprivrednika putem posebnog školovanja prema karakteristikama sredine

	Ne bi trebalo uvoditi nikakav poseban oblik školovanja	Trebalo bi uvesti poseban oblik školovanja	Ne znam, nisam o tome razmišljao
Makroregija			
Slavonija	1,8	69,1	29,1
Srednja Hrvatska	13,1	47,5	39,4
Primorje, Istra i Lika	27,8	50,0	22,2
Dalmacija	15,4	64,1	20,5
Ukupno (N = 249)	12,0	55,0	32,9
Udio poljoprivrednog stanovništva u naselju			
Do 40%	21,4	53,6	25,0
40,1—80%	12,3	54,9	32,8
Više od 80%	8,4	56,8	38,8
Ukupno (N = 245)	11,8	55,5	32,7
Udio čisto poljoprivrednih domaćinstava u naselju			
Do 40%	25,9	50,0	24,1
40,1—80%	7,5	55,3	37,2
Više od 80%	10,0	60,0	30,0
Ukupno (N = 247)	12,1	54,7	33,2
Udio djece poljoprivrednika koja nastavljaju školovanje neposredno nakon osnovne škole			
Do 50%	14,0	61,4	24,6
50,1—90%	17,8	40,2	42,0
Više od 90%	3,7	68,8	27,5
Ukupno (N = 244)	12,3	54,5	33,2

³⁰ U Poljskoj je npr. prije 15 godina 20% poljoprivrednika smatralo da je poljoprivredna škola prijeko potrebna za poljoprivrednike (Bogusław Galeski, »Trzci zawodowe w opiniach rolników«, *Wies Współczesna*, No. 7, 1961, str. 12).

Tabela 6

Stav poljoprivredničkog podmlatka o potrebi stručnog obrazovanja poljoprivrednika putem posebnog školovanja prema socijalnim obilježjima domaćinstva i gospodarstva

	Ne bi trebalo uvoditi nikakav poseban oblik školovanja	Trebalo bi uvesti poseban oblik školovanja	Ne znam, nisam o tome razmišljao
<i>Veličina obradivog zemljišta</i>			
Do 1 ha	24,1	41,4	34,5
1,01—3 ha	12,5	54,5	33,0
3,01—7 ha	7,3	52,7	40,0
7,01 ha i više	9,8	65,9	24,4
Ukupno (N = 247)	12,1	55,1	32,8
<i>Gospodarstvo u selu</i>			
Slabije stojeće	6,6	57,4	36,1
Prosječno	13,9	54,3	31,8
Bolje stojeće	14,7	55,9	29,4
Ukupno (N = 246)	12,2	55,3	32,5
<i>Domaćinstvo u selu</i>			
Slabije stojeće	9,4	48,4	42,2
Prosječno	13,5	54,2	32,3
Bolje stojeće	10,0	73,3	16,7
Ukupno (N = 249)	12,0	55,0	32,9
<i>Obrazovna razina domaćinstva</i>			
Osnovna škola	12,5	53,0	34,0
Više od osnovne škole	10,4	64,6	25,0
Ukupno (N = 248)	12,1	55,2	32,7
<i>Tip djelatnosti kućedomaćina</i>			
Poljoprivreda i gospodarstvo	11,4	54,5	34,1
Nepoljoprivreda	13,7	56,2	30,1
Ukupno (N = 249)	12,0	55,0	32,9
<i>Tip domaćinstva</i>			
Čisto poljoprivredna	11,2	55,9	32,9
Ostala	13,7	52,9	33,4
Ukupno (N = 245)	12,2	54,7	33,1

Distribuciju odgovora na ovo pitanje i pod vidom specifikacija u tabelama 5, 6 i 7 nemoguće je protumačiti izvan okvira dezorijentacije i profesionalne ambivalencije seljačkog podmlatka uvjetovane, s jedne strane, veza- nošću za gospodarstvo i selo, a, s druge, egzistencijalnom nesigurnošću na individualnom poljoprivrednom gospodarstvu.³¹

S obzirom na karakteristike sredine potrebu za stručnim obrazovanjem prvenstveno osjećaju mladi poljoprivrednici iz Slavonije, koji žive u gotovo isključivo poljoprivrednom, tj. monostrukturnom naselju iz kojeg najveći dio djece odmah po završetku osnovne škole neposredno nastavlja školova-

³¹ Potkrijepu za ovaj stav nalazimo u gotovo istovjetnim vrijednostima postotka ispitanika koji profesionalnu skolarizaciju poljoprivrednika drže potrebnom (54,6%), postotka mladih poljoprivrednika koji se prema istraživanju E. Dilića iz 1968. godine namjeravaju baviti poljoprivredom (55,8%), te rezultata dobivenog 1973. godine, a prema kojem se u budućnosti poljoprivredom nakanjuje baviti 54,7% mladih poljoprivrednika (Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, JCPS i RÚ »Đuro Salaj« Zagreb—Beograd 1974, tabela 55 na str. 193). Osim toga, ovi rezultati reflektiraju da se položaj seljaštva u društvu kroz to razdoblje nije mijenjao.

nje.³² Redosljed makroregija uvjetovan je strukturalnim društveno-ekonomskim obilježjima koja u slučaju Srednje Hrvatske sa malim posjedom izazivaju reaktivni absentizam ispitanika, a kod ispitanika iz Primorja, Istre i Like heterogenost regije dovodi do najveće polarizacije. Ostale su četiri varijable međusobno povezane. U pretežno poljoprivrednim sredinama jaču potrebu za posebnim oblikom profesionalnog osposobljavanja determinira nepostojanje društvenih institucija. Sa porastom udjela poljoprivrednog stanovništva u naselju (uz koji se vezuje utjecaj neposrednog nastavljanja školovanja po završetku osnovne škole) opada broj ispitanika koji su protiv posebnog oblika stručnog obrazovanja. Faktori koji to uvjetuju mogli bi biti: a) kolektivnim iskustvom stečena svijest o teškoćama dosadašnjeg načina školovanja; b) nerealizirane obrazovne aspiracije onih koji neidu u školu, a koje potiče osvjedočena društvena promocija mladih koji se školuju za nepoljoprivredna zanimanja; c) naprosto »uhodana praksa« urbane skolarizacije gdje ona postoji; i d) ambivalentna situacija u sredinama koje su se tek počele značajnije uključivati u urbani tip skolarizacije, tj. čija je struktura u tranziciji.

Tabela 7

Stav poljoprivredničkog podmlatka o potrebi stručnog obrazovanja poljoprivrednika putem posebnog školovanja prema socio-demografskim karakteristikama

	Ne bi trebalo uvoditi nikakav poseban oblik školovanja	Trebalo bi uvesti poseban oblik školovanja	Ne znam, nisam o tome razmišljao
<i>Spol</i>			
Žena	5,0	53,3	41,7
Muškarac	14,4	55,9	29,8
Ukupno (N = 248)	12,1	55,2	32,7
<i>Dob</i>			
15—17 godina	13,1	50,0	36,9
18—21 godina	10,5	59,3	30,2
22—25 godina	12,5	56,3	31,3
26—29 godina	13,3	53,3	33,3
Ukupno (N = 248)	12,1	54,8	33,1
<i>Školska sprema</i>			
Nezavršena osnovna škola	13,6	51,4	35,0
Osnovna škola i više	10,1	59,6	30,3
Ukupno (N = 249)	12,0	55,0	32,9
<i>Anticipirana profesionalna budućnost</i>			
Ostati poljoprivrednik	10,2	56,3	33,6
Promijeniti zanimanje	14,7	52,6	32,8
Ukupno (N = 244)	12,3	54,5	33,2

Čini se da ekonomska obilježja gospodarstva i domaćinstva stoje istodobno u dvojakoj vezi sa stavom prema profesionalnom obrazovanju, što pak se lomi preko izabrane životne orijentacije. Tako opredijeljenost za pro-

³² Statistički značajne razlike dobili smo u funkciji varijabli:

— regionalna pripadnost: hi-kvadrat = 15,8833; $0,025 < p < 0,01$; $C = 0,244$.

— udio čisto poljoprivrednih domaćinstava u naselju: hi-kvadrat = 14,5902; $0,01 < p < 0,005$; $C = 0,236$.

— udio djece poljoprivrednika koja nastavljaju školovanje neposredno po završetku osnovne škole: hi-kvadrat = 19,6119; $0,005 < p$; $C = 0,273$.

profesionalno obrazovanje jača u funkciji povećanja obradivog zemljišta, opremljenosti domaćinstva, ali u izvjesnom smislu slabi sa opremljenošću gospodarstva. Dok nam se veza sa prve dvije varijable čini logičnom, jer potrebu stručnog osposobljavanja determiniraju materijalne pretpostavke gospodarstva koje su temelj šansi za kvalitetnu egzistenciju na seljačkom poljoprivrednom gospodarstvu, dotle se u raspodjeli odgovora s obzirom na opremljenost gospodarstva vjerojatno ogleda prilagođavanje kriterija ocjenjivanja konkretnoj lokalnoj sredini.

Jasnija je povezanost stava o potrebi posebnog stručnog obrazovanja poljoprivrednika i socio-demografskih obilježja gospodarstva: u funkciji povećanja obrazovne razine domaćinstva opredijeljenost za školovanje jača zbog promjene sistema vrijednosti; ispitanici iz mješovitih domaćinstava jače se polariziraju, jer je u njih školovanje dostupniji kanal društvene pokretljivosti a ionako više nisu čvrsto vezani uz poljoprivredno gospodarstvo; na temelju ustanovljenog determinizma omladina iz čistih poljoprivrednih domaćinstava nešto je sklonija posebnom obliku stručnog obrazovanja poljoprivrednika.³³

Socio-demografska obilježja poljoprivredne omladine nisu jednako značajna za profesionalnu, a odatle — jer je stav o potrebi školovanja poljoprivrednih proizvođača uvjetovan životnim i profesionalnim izborom — niti za edukativnu orijentaciju. Omladinke kao poduzorak imaju specifičnu strukturu i znatno su manje sklone posebnom obrazovanju poljoprivrednih proizvođača (sa promjenom položaja u seoskoj obitelji i udajom bitno se mijenjaju njihove aspiracije). Zakrivljen je odnos između interesa za stručno obrazovanje poljoprivrednika i dobi: interes u funkciji dobi najprije raste, a zatim opada. To je posljedica čvršće vezanosti za zemlju, stabilizacije poljoprivrednog zanimanja, i gubitka aspiracija za školovanjem. Odnos između školske spremne i stava o potrebi profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika ponajprije pokazuje da kod poljoprivrednog podmlatka još uvijek nije razvijena svijest o profesionalnom obrazovanju kao preduvjetu sigurnije egzistencije. U seljačkoj kulturi i dalje perzistira rasprostranjen socijalni stereotip prema kojem se kvalificiranost vezuje samo uz nepoljoprivredna zanimanja, dok se poljoprivredom može baviti svatko. To pokazuje da je cjelokupna svjesna superstruktura determinirana temeljnim ekonomskim procesima. Jer samo nerazvijenost proizvodnih snaga sela u uvjetima egzistencijalne nesigurnosti i neizvjesnog položaja može dovesti do neopredjeljivanja svakog trećeg ispitanika. Svi ostali faktori subjektivne su reperkusije razvitka proizvodnih snaga. Da je tome tako ponajbolje svjedoči izostajanje povezanosti između anticipirane profesionalne budućnosti poljoprivredničkog podmlatka i stava prema profesionalnom osposobljavanju. Radi se zapravo o podgrupi seoskog življa koja se nalazi na granici između zemlje i zaposlenja pri čem i dalje živi pod teškim bremenom nediferenciranih sklopova seljačke svijesti. To potvrđuje stav da je profesionalno obrazovanje u seljačkim uvjetima totalniji i fundamentalniji činilac socijalističke transformacije sela.

³³ Valja naglasiti da primijenjena tipologija domaćinstava ovdje nije presudna jer nužno ne izražava ekonomske i društvene osnove orijentacije na profesionalno obrazovanje za poljoprivredno zanimanje. Naime, ekonomski potencijal gospodarstva i domaćinstva, koji je preduvjet egzistencijalne sigurnosti, prelomljen kroz subjektivnu percepciju u kontekstu faktora sredine sigurno determinira usmjerenost za profesionalno osposobljavanje. Kako je taj potencijal složena ili kompozit-determinanta ne mora se izraziti u tipu domaćinstva, te izostaje povezanost te varijable i opredijeljenosti za poljoprivredno zanimanje.

Normativna svijest koja u nas osmišljava položaj seljaka i seljaštva uopće u budućem izgrađenom socijalističkom društvu sa mnogostrukim elementima besklasnosti sigurno je najprogresivnija, ali je pitanje koliko je ona bila adekvatno prezentirana seljaštvu i koliko je dovođena u vezu s konkurentnim društvenim mjerama kojima je reguliran društveni položaj seljaštva i individualnog poljoprivrednika. Uslijed čestog raskoraka između konkretnih mjera i normativne svijesti, ona nije postala djelatnom sviješću samoga seljaštva i zbog toga što u sadašnjem načinu seoskog života ona ne nalazi socijalni temelj.

SADRŽAJ ILI ELEMENTI PROFESIONALNOG OBRAZOVANJA

Organizacija posebnog oblika stručnog obrazovanja poljoprivrednika pretpostavlja i analizu sadržaja odnosno znanja potrebnih za kvalitetniji način života na individualnom poljoprivrednom gospodarstvu i u selu. Na tragu suvremene koncepcije polifunkcionalnog profesionalnog osposobljavanja ono pored usko proizvodno-funkcionalnog zadatka, kako bi se poljoprivrednik javio kao visokoproduktivan proizvođač za tržište na temelju usvojenih znanstvenih i tehničkih dostignuća, treba pridonijeti formiranju aktivnog sudionika u društvenom i kulturnom životu. Drugim riječima, pružajući opća, društvena i humanistička znanja ono, sa stajališta čovjekovih potreba, treba omogućiti razvoj što bogatije i svestranije stvaralačke ličnosti. Kada bi profesionalno osposobljavanje individualnih poljoprivrednih proizvođača bilo samo u funkciji povećanja individualne i društvene proizvodnosti rada prijetila bi opasnost da se cjelokupni sistem upregne u službu koncepcije akumulacije kapitala ili viška vrijednosti. Osnovni pak mu je zadatak da se ne stavlja u položaj servisa cjelokupne društvene privrede, nego da se tako razvija kako bi individualnom poljoprivredniku omogućilo praćenja privrede i društvenih djelatnosti, tj. da on ne tapka za razvitkom proizvodnih snaga u užem smislu, ali jednako tako da bude na tragu integriranja sela i poljoprivrednika u dominantne tendencije suvremenog socijalističkog općedruštvenog i kulturnog razvitka.

Želimo li preciznije ukazati koja su to znanja, onda bismo ih na tragu koncepcije modernog seljačkog robnog gospodarstva mogli specificirati ovako:

— *tehnička i tehnološka znanja* potrebna u modernoj poljoprivrednoj proizvodnji (rukovanje, održavanje i opravka strojeva, upotreba pesticida, umjetnih gnojiva, i sl. agrotehnička znanja, te općenito formiranje kulture inovativnosti);

— *znanja o organizaciji i ekonomici suvremene poljoprivredne proizvodnje* (izbor kultura i vrste proizvodnje, nabavka sredstava za rad, planiranje i organizacija rada sa stajališta ekonomičnije i rentabilnije proizvodnje, promjene odnosa prema radnom vremenu koje postaje kategorija suvremenosti, ugovaranje prodaje proizvoda i sl.);³⁴

³⁴ Ovdje se posebice ističu specifični problemi prijelaza iz tradicionalnog na industrijski način proizvodnje, jer s industrijskim načinom dosad relativno samodovoljno gospodarstvo neposredno prihvaća vrednovanje vlastitih proizvoda prema kriteriju društveno potrebnog rada za njihovu proizvodnju. Ova znanja uključuju, dakle, tzv. ekonomske veze individualnog poljoprivrednog gospodarstva s ekonomskim subsistemom globalnog društva, a gdje se tržišna ekonomija može javiti gotovo jednako važnom kao i produkciona sposobnost.

— *znanja iz medicine i higijene* vezana kako za zaštitu vlastitoga zdravlja i odgoj zdravoga potomstva, tako i za stvaranje općenito povoljne zdravstvene klime i okoline; ovaj splet znanja obuhvaća i spoznaje iz animalne medicine (veterine) potrebna za zaštitu zdravlja i uzgoj zdrave stoke;

— *znanja potrebna za vođenje kućanstva* posebice namijenjena ženama (krojenje, kuhanje, spremanje zimmice, itd.);

— *znanja potrebna za sudjelovanje u društvenom i društveno-političkom životu* lokalne zajednice i šire društvene sredine (o bitnim pitanjima razvoja društva, o društveno-političkom sistemu, vanjskoj politici, itd., o radu mjesne zajednice, samoupravljanju u zadrugi i kombinatu, samoupravnim interesnim zajednicama i delegatskom sistemu i sl.);

— *znanja potrebna za sudjelovanje u kulturnom životu* (poznavanje umjetnosti, folklor, povijesti, itd., stjecanje kulturnog aparata i senzibiliteta za elementarnu valorizaciju kulturnih tekovina, procesa i interakcija, te za estetski doživljaj i stvaralaštvo, odnosno stvaralačko izražavanje u obliku njegovanja i prakticiranja narodne kulture, kulturno-umjetničkoga amaterizma i drugih oblika kolektivnog i individualnog izražavanja).

Rezultati prikazani u tabelama 8 i 9 bjelodano pokazuju da mladi poljoprivrednici uočavaju značaj ovih vrsta znanja, ali da ih rangiraju prema povezanosti sa proizvodno-ekonomskom osnovom gospodarstva. Tako na prvo i drugo mjesto dolaze tehnička i tehnološka znanja o modernoj poljoprivrednoj proizvodnji, te znanja o organizaciji i ekonomici, a slijede ih znanja iz medicine i higijene, znanja potrebna za vođenja kućanstva, dok na kraju stoje znanja potrebna za sudjelovanje u društvenom i kulturnom životu. Prema tome, ova rang lista izražava masovno proširen sistem vrijednosti u našem društvu.

Specifikacija je pokazala da je ova rang lista u različitoj mjeri determinirana obilježjima sredine, ekonomskim i socio-demografskim karakteristikama gospodarstva-domaćinstva, te socio-demografskim osobinama ispitanika.³⁵ Regionalni faktor bitno određuje samo odnos prema tehničko-tehnološkim i organizacijsko-ekonomskim pretpostavkama moderne poljoprivredne proizvodnje. Naime, ova znanja mladi poljoprivrednici vrednuju bitno različito prema proizvodnom potencijalu gospodarstva u tim krajevima, a što odgovara dobro poznatoj razlici u prirodnim pretpostavkama bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom u različitim dijelovima Hrvatske. To što za društvena i kulturna znanja nismo našli razliku prvenstveno je uvjetovano niskim vrednovanjem ovih znanja od mladih poljoprivrednika iz Dalmacije i primorsko-ličke makroregije kojima je u prošlosti bilo svojstvena relativno razvijena općedruštvena kulturna razina. Promjena može biti rezultat odmicanja procesa urbanizacije u tim regijama, mada zbunjuje činjenica da s opadanjem nepismenosti stanovništva i povećanjem institucionalne opremljenosti

³⁵ Za tehnička smo znanja statistički značajne razlike našli s obzirom na varijable: regionalna pripadnost — hi-kvadrat = 25,4476; 0,005 < p; C = 0,304, i spol — hi-kvadrat = 9,610, 0,025 < p < 0,01; C = 0,273.

Za znanja o organizaciji i ekonomici proizvodnje specifikacijom su razlike dobivene s obzirom na: regionalnu pripadnost — hi-kvadrat = 27,2296; 0,005 < p; C = 0,314, i nivo opremljenosti gospodarstva strojevima i opremom — hi-kvadrat = 10,0582; 0,025 < p < 0,01; C = 0,204.

Konačno statistički značajna razlika je dobivena još jedino za znanja o vođenju kućanstva s obzirom na spol: hi-kvadrat = 20,065, 0,005 > p; C = 0,3872.

sela mladi jače izražavaju ove potrebe, odnosno da opremljenost seoskih naselja društvenim institucijama korelira s potrebom za stjecanjem kulturnog aparata.

Tabela 8

Važnost koju bi prema mišljenju poljoprivredničkog podmlatka u planu i programu obrazovanja za poljoprivredu trebalo pridati različitim vrstama znanja
(N = 251)

— u %

	Važnost				
	Velika	Osrednja	Mala	Ne znam	Bez odgovora
1. Tehnička znanja o modernoj poljoprivrednoj proizvodnji (rukovanje strojevima, upotreba pesticida, umjetnih gnojiva i sl.)	53,8	23,1	2,8	13,1	7,2
2. Znanja o organizaciji i ekonomici moderne poljoprivredne proizvodnje (izbor kultura i vrste proizvodnje, nabavka sredstava za rad, ugovaranje prodaje proizvoda i sl.)	40,6	28,3	6,8	17,1	7,2
3. Znanja iz medicine i higijene	31,5	30,3	12,7	17,9	7,6
4. Znanja potrebna za vođenje kućanstva (krojenje, kuhanje, itd.)	29,9	26,3	17,1	19,1	7,6
5. Znanja potrebna za sudjelovanje u društvenom i društveno-političkom životu (o bitnim pitanjima razvoja društva, o društveno-političkom sistemu, vanjskoj politici, itd., radu mjesne zajednice, samoupravljanju u zadrugi i kombi-natu i sl.)	21,9	26,7	17,5	25,9	8,0
6. Znanja potrebna za sudjelovanje u kulturnom životu (poznavanje umjetnosti, folkloru, povijesti i sl.)	17,5	27,9	22,3	24,3	8,0
7. Druga znanja	2,0	3,6	1,2	53,4	39,8

Tabela 9

Važnost koju bi različitim vrstama znanja trebalo dati u planu i programu stručnog poljoprivrednog obrazovanja (aritmetičke sredine)

Rang	Vrsta znanja	Spol		Dob				Školska sprema		Regionalna pripadnost			
		Zena	Muškarac	15-17	18-21	22-25	26-29	Nezavršena osnovna škola	Osnovna škola i više	Slavonija	Srednja Hrvatska	Primorje, Istra i Lika	Dalmacija
1	Tehnička znanja o modernoj poljoprivrednoj proizvodnji ($\bar{X} = 3,10$)	2,82	3,23	2,93	3,21	3,35	2,93	3,12	3,10	3,51	3,20	3,00	2,85
2	Znanja o organizaciji i ekonomici moderne proizvodnje ($\bar{X} = 2,85$)	2,82	2,89	2,73	2,91	3,02	2,80	2,81	2,94	3,91	2,93	2,50	2,41
3	Znanja iz medicine i higijene ($\bar{X} = 2,68$)	2,82	2,67	2,63	2,70	2,80	2,60	2,71	2,66
4	Znanja potrebna za vođenje kućanstva ($\bar{X} = 2,59$)	3,08	2,46	2,62	2,60	2,61	2,53	2,66	2,53
5	Znanja potrebna za sudjelovanje u društvenom i društveno-političkom životu ($\bar{X} = 2,37$)	2,48	2,35	2,42	2,47	2,29	2,17	2,33	2,44	2,56	2,39	1,78	2,36
6	Znanja potrebna za sudjelovanje u kulturnom životu ($\bar{X} = 2,31$)	2,53	2,27	2,30	2,44	2,29	2,07	2,37	2,25	2,40	2,40	1,89	2,10

Veličina obradivog zemljišta, nivo opremljenosti gospodarstva strojevima i opremom, te subjektivna procjena ekonomskog položaja gospodarstva u selu, utječu jedino na stav prema prvim dvjema vrstama znanja. Da bi ostvarilo ideal robne proizvodnje za tržište i postiglo općenito veće proizvodno-ekonomske efekte, gospodarstvo s većom obradivom površinom, boljom opremljenošću strojevima i tehničkim pomagalicama, dakle uopće »boljestojeće« gospodarstvo, mora proizvodnu snagu ljudskog i animalnog porijekla te tradicionalan način obrade zemlje zamijeniti novim sredstvima i procesima rada, mora uvesti novu organizaciju rada kako bi postojeća sredstva efikasno, ekonomično i rentabilno iskoristilo, mora se ekonomski ponašati u tržišnim uvjetima kako bi osiguralo stabilan vlastiti razvoj. A sve je to vezano uz posjedovanje potrebnih znanja. Nive opremljenosti domaćinstva jedino još korelira s isticanjem potrebe za uvođenje znanja o vođenju kućanstva.

Spol, dob i školska sprema ispitanika, kao nezavisne varijable, nisu jednako povezani s vrednovanjem spomenutih znanja. Dok je spol bitna determinanta stava prema tehničko-tehnološkim znanjima — jer je »praktična inteligencija i proizvodna funkcija tradicionalno muška«, dotle su kod znanja o organizaciji i ekonomici razlike malene, jer u uvjetima feminizacije poljoprivredne radne snage žene sve više postaju organizatori poljoprivredne proizvodnje na seljačkom gospodarstvu. Djevojke nešto više ističu značaj medicinskih i higijenskih, a statistički značajno više znanja o vođenju kućanstva (što je i prirodno s obzirom da je to spektar poslova koji im pripada po »samonikloj« podjeli rada); muškarci, međutim, ovdje ostaju pri tzv. neodlučnim odgovorima ili stupnjevima nižeg intenziteta. Utjecaj spola izostaje u vrednovanju znanja potrebnih za društveni život; no djevojke nešto izrazitiji interes pokazuju za znanja iz područja kulture.

S porastom dobi jača i interes za tehničko-tehnološka, ekonomsko-organizaciona i higijensko-medicinska znanja, jer to odgovara procesu profesionalne stabilizacije i preuzimanja gospodarstva. Dobiven je zakrivljen odnos između životne dobi i potrebe za znanjima o vođenju kućanstva, jer ta znanja najviše ističu omladinci i omladinke srednje dobi — kojima ona ili već trebaju ili će ih trebati zbog preuzimanja kućanstva; daleko manje potrebe za njima ističe mlađa i starija doba grupa, jer je taj problem daleko ispred ili iza njih. Za preostale dvije grupe znanja dob nije diskriminativna varijabla.

S porastom školske spreme ispitanici osjećaju jaču potrebu za četiri vrste znanja, što je objašnjivo fenomenom dokidanja deficitarnosti obrazovanja koja onemogućava osvještavanje. Međutim, kod znanja o vođenju kućanstva i o kulturi ogleđa se obrnuta tendencija. Zaokret kod znanja o vođenju kućanstva uvjetuje orijentacija djevojaka sa završenom osnovnom školom na poslove izvan poljoprivrede i kućanstva.

PROBLEMI ORGANIZACIJE I INSTITUCIONALIZACIJE PROFESIONALNOG OBRAZOVANJA POLJOPRIVREDNIKA

Na koji način organizirati profesionalno obrazovanje individualnih poljoprivrednika? Osnovno osmogodišnje školovanje — kao moguće vrijeme i prostor u kojemu bi djeca individualnih poljoprivrednika u seoskim osnov-

nim školama dobivala potrebna znanja za profesionalni život — odmah otpada. Unošenjem takvih sadržaja u nastavni plan i program od osnovne, tzv. startne škole, načinili bismo svojevrsnu završnu školu. Kako bismo to učinili samo za jednu društvenu kategoriju njezinih polaznika, s obzirom na opće obrazovanje koje bi im mogla dati, ona bi odmah postala školom drugoga reda ili nižega ranga. Naime, seljačka su djeca i u sadašnjoj osnovnoj školi socijalno, obrazovno i kulturno hendikepirana. Novi specifični sadržaji koji bi se za poljoprivrednički podmladak uvodili u osnovnu školu išli bi na uštrb cjelokupnosti onoga fonda općih spoznaja, pojmova, metoda i činjenica bez kojih se uopće ne bi mogao zamisliti suvremeni čovjek (za kojega se kaže da je pismen), a za čije stjecanje djeca seljaka — jer potječu iz tzv. asketske kulture — i sada u prosjeku ulažu daleko više napora i vremena nego osnovenici iz ostalih društvenih grupa.

Iako u našem školskom sustavu egzistira vodoravna i okomita nepovezanost vrsta i razina škola, to nikako ne znači da između osnovnog i specifičnog oblika obrazovanja za poljoprivredničko zanimanje ne bi trebala postojati povezanost. Dapače. No za tu vertikalnu povezanost nedovoljna je sadašnja zastupljenost stanovitih agrotehničkih i drugih specifičnih sadržaja u tzv. fakultativnom dijelu nastavnoga plana i programa što se realizira u osnovnoj školi u selu. Vertikalnu bi povezanost nužno trebalo ostvariti nastavljanjem škole za poljoprivredno zanimanje neposredno po završetku osnovne škole, i to uvođenjem stupnjeva u supsistemu poljoprivredničkog obrazovanja i mogućnosti prijelaza ne samo između njih nego i iz njih u druge vrste škola. Time bi se smanjio i eksodus iz sela, jer bi ovaj školski supsistem značio dolazak u seosku sredinu ne samo jedne posebne institucije, nego bi vremenom za sobom povukao i druge institucije, što bi proizašlo iz razvitka proizvodnih snaga u selu. (Naravno, izostajanje specifičnih škola za poljoprivredničko zanimanje nije opravdanje za eksodus. Izostajanje ovih škola može se shvatiti samo indikatorom i posljedicom odnosa globalnog društva prema selu.)

Da bismo pružili potpuniji odgovor na pitanje organizacije ovoga supsistema, prvo pitanje koje smo postavili ispitanicima glasilo je:

	— u %
1. Uvesti poseban oblik škole poslije završene osnovne škole, putem kojega bi polaznici stjecali i šira znanja osim onih vezanih za poljoprivredu	18,7
2. Uvesti posebne tečajeve i seminare koji bi se održavali izvan sezone poljoprivrednih poslova	45,8
3. Uvesti predavanja o pojedinim problemima iz područja poljoprivredne proizvodnje i njezine organizacije	23,9
4. Bez odgovora	11,6
	100,0
	(N = 251)

Što misliš na koji bi način trebalo organizirati poseban oblik obrazovanja za poljoprivredu, a da bi ono dalo najbolje rezultate?

Blizu dvije trećine mladih poljoprivrednika smatra da je potrebno uvesti poseban, čvrsto strukturiran organizacioni oblik obrazovanja za poljoprivrednike, kakav predstavlja škola odnosno tečajevi i seminari. Kategorija »bez odgovora« po zastupljenosti je gotovo istovjetna kategorija koja smatra da

za poljoprivredno zanimanje nije potreban poseban oblik profesionalnog obrazovanja. Zašto se veći broj ispitanika opredjeljuje za tečajeve i seminare, nego za škole? Na temelju specifikacija u tabelama 10 i 11 slijedi da je ova raspodjela posljedica svojevrstne negativne selekcije: procesom stabilizacije poljoprivredničkog zanimanja prvenstveno su obuhvaćeni oni koji nisu mogli neposredno nastaviti školovanje po završetku osnovne škole. U izvjesnom smislu za njih je to i neumjesno pitanje.

Regionalna pripadnost ne uvjetuje statistički značajne razlike, osim što i ovoga puta priobalni pojas pokazuje tradicionalno veću usmjerenost prema školovanju kao kanalu socijalne promocije. Naprotiv, opadanjem udjela poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu naselja, te općom proširenošću obrazovanja i okrenutošću prema školi, raste opredjeljenje za posebnu školu, a manje za tečajeve i seminare. To se relativizira i u distribuciji odgovora ispitanika iz različitih tipova domaćinstva, pa u čistijim seljačkim sredinama nalazimo manje aspiracije za posebnom školom za legaliziranom institucijom u službi društvenog uspona. Nepoljoprivredna domaćinstva uvjetuju polarizaciju ispitanika u odnosu na posebnu školu (jer se ona javlja kao oblik napuštanja poljoprivrede), te posebna predavanja, (jer im je poljoprivreda sporedna djelatnost, te za nju i ne pokazuju veći interes).

Usmjerenost na tečajeve i seminare daleko više jača nego aspiracije za posebnom školom u funkciji povećanja obradivog zemljišta, i to vjerojatno zbog većeg opterećenja poslovima (pretpostavlja se da škola na dulje vrijeme zahtijeva iskapčanje iz redovite poljoprivredne proizvodnje).

Tabela 10

Stav poljoprivredničkog podmlatka o načinu organizacije posebnog oblika obrazovanja za poljoprivredu prema karakteristikama sredine

	Posebna škola	Tečajevi, seminari ili kursevi	Predavanja
— u %			
<i>Makroregija</i>			
Slavonija	17,0	54,7	28,3
Srednja Hrvatska	20,3	52,5	27,2
Primorje, Istra i Lika	35,7	57,1	7,2
Dalmacija	24,3	43,2	32,4
Ukupno (N = 222)	21,2	51,8	27,0
<i>Udio poljoprivrednog stanovništva u naselju</i>			
Do 40%	38,1	42,9	19,0
40,1—80%	22,0	45,9	32,1
Više od 80%	17,0	59,1	23,9
Ukupno (N = 218)	21,6	50,9	27,5
<i>Udio čisto poljoprivrednih domaćinstava u naselju</i>			
Do 40%	18,4	59,2	22,4
40,1—80%	23,1	46,2	30,7
Više od 80%	14,3	67,9	17,9
Ukupno (N = 220)	20,9	51,8	27,3

Tabela 11

Stav poljoprivredničkog podmlatka o načinu organizacije posebnog oblika obrazovanja za poljoprivredu prema socijalnim obilježjima domaćinstva i gospodarstva, te socio-demografskim karakteristikama

— u %

	Posebna škola	Tečajevi, seminari ili kursevi	Predavanja
<i>Veličina obradivog zemljišta</i>			
Do 1 ha	22,7	40,9	36,4
1,01—3 ha	22,0	47,6	30,5
3,01—7 ha	20,5	55,1	24,4
7,01 ha i više	20,0	60,0	20,0
Ukupno (N = 222)	21,2	51,8	27,0
<i>Gospodarstvo u selu</i>			
Slabije stojeće	22,2	53,7	24,1
Prosječno	21,6	51,5	26,9
Bolje stojeće	18,2	48,5	33,3
Ukupno (N = 221)	21,3	51,6	27,1
<i>Domaćinstvo u selu</i>			
Slabije stojeće	22,6	52,8	24,5
Prosječno	21,3	51,1	27,7
Bolje stojeće	17,9	53,6	28,6
Ukupno (N = 222)	21,2	51,8	27,0
<i>Tip domaćinstva</i>			
Čisto poljoprivredna	17,8	57,4	24,8
Ostala	25,6	43,3	31,1
Ukupno (N = 219)	21,0	51,6	27,4
<i>Spol</i>			
Žena	29,1	50,9	20,0
Muškarac	18,6	52,1	29,3
Ukupno (N = 222)	21,2	51,8	27,0
<i>Dob</i>			
15—17 godina	30,6	36,1	33,3
18—21 godina	16,9	59,7	23,4
22—25 godina	23,9	54,3	21,7
26—29 godina	3,8	65,4	30,8
Ukupno (N = 221)	21,3	51,6	27,1
<i>Školska sprema</i>			
Nezavršena osnovna škola	22,6	55,6	21,8
Osnovna škola i više	19,4	46,9	26,5
Ukupno (N = 222)	21,2	51,8	27,0

Omladinke općenito izrazitije inkliniraju čvrsto organiziranom obrazovanju, jer im ono sa formaliziranom kvalifikacijom pruža veću socijalnu sigurnost. Najveći značaj ima dob omladinaca i omladinki: u funkciji dobi statistički značajno opada broj onih koji su za posebnu školu, a raste broj ispitanici

ka koji su za tečajeve.³⁶ To je posljedica negativne selekcije poljoprivrednog stanovništva i jer su tečajevi i seminari prikladniji oblik za stabilizirane poljoprivrednike. Sa završenom osnovnom školom nešto opada broj ispitanika koji se opredjeljuju za posebnu školu, jer su u pitanju ili stabilizirani poljoprivrednici ili pak oni koji neposredno po završetku osnovne škole nisu mogli nastaviti školovanje, te ni sada za takav aspekt profesionalizacije poljoprivredničkoga zanimanja nisu zainteresirani.

Bez obzira na veću sklonost mladih poljoprivrednika tečajevima i seminarima (jer oni znače podnošljivo isključivanje iz poljoprivredne proizvodnje i jer ne pretpostavljaju završenu osnovnu školu koju jedan dio nema, odnosno ne asociraju ih na školu), čini se da bi poseban supsisem stručnog obrazovanja poljoprivrednika trebao biti fleksibilno institucionaliziran, čime bi sam po sebi bio element sigurnosti. Da bi se to postiglo obrazovanje individualnih poljoprivrednika trebalo bi uključiti u sistem srednjeg obrazovanja.

Nastojeći dobiti uvid u stavove ispitanika o organizaciono-institucionalnom rješenju profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika postavili smo im pitanje:

Sto misliš kako bi trebalo organizirati obrazovanje za poljoprivrednike?

	— u %
1. Trebalo bi za to osnovati posebnu obrazovnu ustanovu	25,9
2. To bi trebalo organizirati pri osnovnoj školi	41,8
3. To bi trebalo organizirati pri narodnom sveučilištu ili drugačije	23,1
4. Bez odgovora	9,2
	100,0
	(N = 251)

Izostavimo li modalitet »bez odgovora«, jer se pod njih skrivaju ispitanici koji su protiv posebnog oblika profesionalnog školovanja poljoprivrednika, bjelodano je da u osnovi preteže stav o institucionalno-organizacionom rješenju unutar školskog sistema: dobra četvrtina ispitanika opredijelila se za osnivanje posebne škole, a dobre dvije petine za vezivanje ovog oblika rada uz osnovnu školu! Nešto manje od jedne četvrtine poljoprivredničkog podmlatka smatra da bi to obrazovanje organizaciono i institucionalno trebalo vezati za narodno sveučilište ili drugu ustanovu izvan redovitog školskog sistema. Prema tome, najveći dio poljoprivredničke omladine odlučuje se za institucionalno i organizaciono sistemski riješen oblik profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika.

Specifikacije koje smo izvršili (vidi tabelu 12) pokazale su da se ispitanici međusobno statistički značajno razlikuju jedino s obzirom na varijable: regionalna pripadnost, postojanje osnovne škole u naselju i spol.³⁷ Naime, 4/5 ispitanika iz Primorja, Istre i Like opredjeljuju se za organiziranje ovoga osposobljavanja pri osnovnoj školi, a svega 6,7% pri narodnom sveučilištu i drugdje. Posebnoj obrazovnoj ustanovi nisu skloni niti mladi poljoprivred-

³⁶ Hi-kvadrat = 14,881; $0,025 > p > 0,01$; C = 0,320.

³⁷ Vrijednosti statističkih parametara s obzirom na: — regionalnu pripadnost: hi-kvadrat = 15,2041; $0,02 > p > 0,01$; C = 0,250; — postojanje osnovne škole u naselju: hi-kvadrat = 5,5377; $0,10 > p > 0,05$; C = 0,155; — spol: hi-kvadrat = 7,025; $0,05 > p > 0,025$; C = 0,2522.

nici iz Slavonije, kod kojih gotovo da postoji ravnoteža između organizacije stručnog osposobljavanja pri osnovnoj školi i pri narodnom sveučilištu. To je determinirano tradicionalnim odnosom prema školi, ali i radom narodnih sveučilišta na profesionalnoj izobrazbi poljoprivrednika.

Tabela 12

Mišljenje poljoprivredničkog podmlatka o institucionalnoj organizaciji obrazovanja za poljoprivrednike prema karakteristikama sredine, gospodarstva i ispitanika

— u %

	Osnivanje nove obrazovne ustanove	Organiziranje pri osnovnoj školi	Organiziranje pri narodnom sveuč. i dr.
<i>Makroregija</i>			
Slavonija	18,9	43,4	37,7
Srednja Hrvatska	33,3	44,7	22,0
Primorje, Istra i Lika	13,3	80,0	6,7
Dalmacija	32,4	40,5	27,0
Ukupno (N = 228)	28,5	46,1	25,4
<i>Udio poljoprivrednog stanovništva u naselju</i>			
Do 40%	15,0	55,0	35,0
40,1—80%	34,5	40,7	24,8
Više od 80%	24,2	50,5	25,3
Ukupno (N = 224)	28,6	46,0	25,4
<i>Osnovna škola u naselju</i>			
Ne postoji	37,1	39,3	23,6
Postoji	22,8	50,7	26,5
Ukupno (N = 225)	28,4	46,2	25,3
<i>Veličina obradivog zemljišta</i>			
Do 1 ha	20,8	54,2	25,0
1,01—3 ha	38,1	40,5	21,4
3,01—7 ha	27,8	48,1	24,1
7,01 ha i više	14,6	48,8	36,6
Ukupno (N = 228)	28,5	46,1	25,4
<i>Spol</i>			
Žena	24,8	35,2	22,2
Muškarac	24,1	49,4	26,4
<i>Dob</i>			
15—17 godina	28,2	43,6	28,2
18—21 godina	31,6	42,1	26,3
22—25 godina	28,3	52,2	19,6
26—29 godina	18,5	55,6	25,9
<i>Školska sprema</i>			
Nezavršena osnovna škola	33,6	41,4	25,0
Osnovna škola i više	22,0	52,0	26,0
Ukupno (N = 228)	28,5	46,1	25,4

Odnos između udjela poljoprivrednog stanovništva u naselju i mišljenja poljoprivrednog podmlatka o institucionalnoj organizaciji obrazovanja u izvjesnom je smislu »zakrivljen«: naselja u fazi transformacije socijalne strukture od agrarne u nepoljoprivrednu posjeduju izvjesne potrebe institucionalnog profiliranja i zaokruživanja, te stoga nije čudno što najveći broj ispitanika upravo iz njih zagovara osnivanje posebne obrazovne ustanove, dok općenito svi prednost pridaju osnovnoj školi. Nadalje, ispitanici iz tipično agrarnog stratuma stavljaju težište i na organiziranje stručnog osposobljavanja pri narodnim sveučilištima, zadruzi, itd., što nije ništa drugo do li projekcija sadašnje prakse u kojoj je prodor niza inovacija vezan za rad ovih ustanova i organizacija.

Ispitanici iz naselja bez osnovne škole skloniji su osnivanju posebne obrazovne ustanove od poljoprivrednika iz naselja sa osnovnom školom, a uzajamno se bitno ne razlikuju po opredijeljenosti za organizaciono vezivanje uz narodno sveučilište i dr. Najvjerojatnije to ovisi o postojanju osnovne škole kao žarišta kulturnoga i društvenoga života u naselju.

Veličina obradivog zemljišta kao kontekstualna varijabla uvjetuje nesistematsku raspodjelu odgovora, jer nije jednodimenzionalna nego se preko nje lome i drugi faktori. Za vezivanje profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika uz školski sistem ponajmanje su omladinci i omladinke sa gospodarstava koja imaju najveće posjede. Taj bi stav mogao proizlaziti naprosto iz njihove dosadašnje veće vezanosti za narodna sveučilišta i zadruge.

Jednako tako životna orijentacija mladih — nestabiliziranih poljoprivrednika — determinirala je da tri podgrupe mladih poljoprivrednika težište u većoj mjeri stavljaju na posebnu obrazovnu ustanovu, nego najstariji omladinci i omladinke, koji su vezani za osnovnu školu. S obzirom na obrazovnu razinu razlika se očituje u tome što se nešto više ispitanika bez završene osnovne škole opredjeljuje za posebnu školu, a poljoprivrednici sa završenom osnovnom školom za osnovnu školu.

Prezentirani rezultati ukazuju na mogućnost fleksibilne institucionalizacije profesionalne socijalizacije poljoprivrednika. Čini nam se, međutim, polazeći od dokazane nerazvijene svijesti o povezanosti profesionalne osposobljenosti i egzistencijalne sigurnosti na individualnom seljačkom gospodarstvu kod zamjetnog broja mladih poljoprivrednika, te od strukture rezultata koju daje specifikacija na temelju kontekstualnih varijabli, i ostalih obilježja, da instucionalno i organizaciono obrazovanje individualnih poljoprivrednika treba smjestiti unutar sistema srednjeg obrazovanja.

Sistem bi trebalo koncipirati tako da se u njega po završetku osnovne škole uključuju svi poljoprivredni proizvođači. Škole za poljoprivredničko zanimanje trebale bi imati rang sadašnjih škola za radnička zanimanja. To ujedno znači da bi i po trajanju (3 godine) i po općoj strukturi nastavnog plana i programa mogle biti veoma slične, s tim što bi se razlikovale po sadržaju stručnog obrazovanja, te nekim sadržajima koji su u uvjetima suvremenog seoskog života nužni za njegovu revitalizaciju (npr. znanja potrebna za sudjelovanje u kulturnom životu).

Poželjno bi bilo da se na škole za kvalificirane poljoprivredne proizvođače nadovezuje drugi stupanj, škola za poljoprivredne tehničare u trajanju od dvije godine.

Nastavu bi bilo moguće organizirati pri postojećim osnovnim školama u selu, pri poljoprivrednim zadrugama, radničkim ili narodnim sveučilištima. Tamo gdje bi zato postojalo opravdanje moglo bi se ići i na osnivanje posebne obrazovne ustanove. Čini se da bi to dolazilo u obzir ukoliko bi se osnivao izvjestan broj oglednih škola za poljoprivrednički podmladak.

S obzirom na ritam poljoprivrednih radova školsku bi godinu valjalo prilagoditi specifičnim uvjetima poljoprivrede i sela. Budući da se profesionalno obrazovanje za poljoprivredno zanimanje može pojmiti samo kao spajanje proizvodnog rada s nastavom i gimnastikom, jer je to »jedini metod za proizvodnje svestrano razvijenih ljudi«,³⁸ i jer tek »putem kombinacije učionice i radionice« normalan radnik bez napuštanja radnog mjesta »može da napiše knjigu i to da je napiše s osećanjem i talentom«,³⁹ školska bi godina odgovarala tzv. zimskim semestrima od studenoga do ožujka (5 mjeseci). Tada bi se odvijala teorijska nastava dok bi se praktična nastava mogla izvoditi u doba poljoprivrednih radova, čime bi svako seljačko gospodarstvo postalo ogledno školsko dobro. Morale bi se uvažiti i specifičnosti za omladinke u čijem bi obrazovanju težište trebalo staviti na ekonomiku domaćinstva.

Izgradnjom takvog sistema profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika, konačno, investirala bi se u razvoj proizvodnih snaga sela ne mala financijska sredstva koja danas za usmjereno obrazovanje izdvajaju individualni poljoprivrednici. Bez obzira što se sada ta sredstva troše i za obrazovanje djece poljoprivrednika koji biraju školovanje kao oblik deagrarizacije, bio bi to korak kojim bi socijalističko samoupravno društvo još jednom dokazalo sebe.

OBUHVAT POLJOPRIVREDNIČKOG PODMLATKA PROFESIONALNOM IZOBRAZBOM

Da bismo ustanovili postoji li motivacija za ovaj oblik profesionalne izobrazbe, kada već nismo konstatali dovoljno proširenu svijest o potrebi profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika uopće, postavili smo pitanje: *Kada bi u tvome selu ili bližoj okolici bilo organizirano obrazovanje za poljoprivrednike, da li bi ga pohađao?* Iz slijedeće raspodjele proizlazi da je najveći broj poljoprivrednog podmlatka spreman uključiti se u profesionalno obrazovanje:

— Ne	12,4%
— Da	64,9%
— Ne mogu se odlučiti	19,9%
— Bez odgovora	2,8%

100,0% (N = 251)

Iz specifikacija izvršenih ukrštanjem s nekim obilježjima lokalne sredine, gospodarstva i domaćinstva, te socio-demografskim karakteristikama

³⁸ Karl Marks, *Kapital*, I., Kultura, Beograd 1959, str. 349.

³⁹ Karl Marks, *Proleterska revolucija, Pouke Pariske komune*, BIGZ, Beograd 1973, str. 107.

3. Zadovoljstvo korištenjem slobodnog vremena prema dobi

Po godinama starosti najzadovoljniji su 1968. godine bili mladi u grupi od 22 do 25 godina, iskazuju zadovoljstvo načinom na koji koriste slobodno vrijeme u 59,9% slučajeva. Za njima slijedi grupa najmlađih — od 14 do 17 godina, u 48,9%, dok je najmanje zadovoljna grupa od 18 do 21 godine — 42,7%.

Za godinu 1974. je karakteristično da je najmlađa grupa po starosti (15—19) iskazala najveće zadovoljstvo u usporedbi s ostalim grupama — 40,3%, zatim je slijedi grupa od 22 do 25 godina — 35,9% te grupa od 18 do 21 godine 35,8%. Međutim, najmanje su zadovoljstvo iskazali mladi u grupi od 26 do 29 godina — 35,3%, što se razlikuje od iskaza dobnih grupa u 1968. godini.

4. Zadovoljstvo korištenjem slobodnog vremena prema bračnom stanju

Godine 1968. zadovoljstvo načinom korištenja slobodnog vremena iskazuje 46,2% neoženjenih i neudatih, te 61,4% oženjenih i udatih.

Godine 1974. zadovoljstvo načinom korištenja slobodnog vremena iskazuje 37,8% neoženjenih i neudatih, te 34,7% oženjenih i udatih ispitanika.

5. Zadovoljstvo korištenjem slobodnog vremena prema školskoj spremi

Najveće zadovoljstvo načinom korištenja slobodnog vremena 1968. godine pokazuju mladi koji su završili više od osnovne škole (52,0%), slijede ih mladi s nezavršenom osnovnom školom (48,7%), dok su najmanje zadovoljni mladi sa završenom osnovnom školom (47,0%).

Za godinu 1974. nije izvršeno ukrštanje školske spreme sa zadovoljstvom načina korištenja slobodnog vremena.

6. Razlozi zadovoljstvu i nezadovoljstvu korištenja slobodnog vremena

a) Zadovoljstvo

Kao najvažniji razlog zadovoljstvu 64,8% mladih u 1968. godini navodi način na koji provodi svoje slobodno vrijeme. Isti razlog navodi i 54,6% mladih u 1974. godini. U godini 1968. su po vrijednosti zatim slijedili ovi razlozi: u selu postoje dobri uvjeti za razonodu, mora se biti zadovoljan postojećim načinom jer ne postoje mogućnosti za bolji način korištenja slobodnog vremena, zadovoljni jer ga provode jednako kao i ostali mladi u selu, zadovoljni što ga mogu samostalno organizirati, zadovoljni iz navike.

U godini 1974. su po vrijednosti slijedili ovi razlozi: zadovoljni što ga mogu samostalno organizirati, moraju biti zadovoljni jer ne postoje mogućnosti za bolji način korištenja slobodnog vremena, zadovoljni jer ga provode kao i ostali mladi u selu, u selu postoje uvjeti za razonodu, zadovoljni što uopće imaju slobodnog vremena, zadovoljni iz navike.

b) Nezadovoljstvo

Kao najvažniji razlog nezadovoljstvu 38,0% mladih u 1968. godini navodi da nema zabave, plesova i slično, U godini 1974. najvažniji razlog nezadovoljstvu je bilo to što mladi uopće nisu imali, ili su imali premalo slobodnog vremena.

U godini 1968. po vrijednosti slijede ostali razlozi nezadovoljstvu: nezadovoljni načinom na koji provode slobodno vrijeme (bez preciziranja), nemaju

uopće ili imaju premalo slobodnog vremena, ostali razlozi, slabe mogućnosti korištenja sredstava masovnih komunikacija, nema prostoriya za okupljanje mladih.

U godini 1974. po vrijednosti slijede slični razlozi: nema zabave, plesova i slično, nezadovoljni načinom na koji provode slobodno vrijeme (bez preciziranja), ostali razlozi, slabe mogućnosti korištenja sredstava masovnih komunikacija, nema organizatora zabave za mlade, roditelji zabranjuju izlaske, nedostatak novčanih sredstava.

V. OSTALI PODACI O SLOBODNOM VREMENU

1. Gdje mladi provode svoje slobodno vrijeme

Niže navedeni podaci pokazuju gdje mladi provode svoje slobodno vrijeme poslije podne i navečer.

Tabela 6
Mjesto provođenja slobodnog vremena

Gdje provode slobodno vrijeme	popodne %	navečer %
U kući	66,2	57,3
Izvan kuće	33,8	42,7
Total	100,0	100,0

2. Kako koriste dan tjednog odmora u odnosu na dnevno slobodno vrijeme

Na pitanje da li dan tjednog odmora koriste jednako kao i dnevno slobodno vrijeme, 53,2% mladih je odgovorilo da ga koristi jednako kao i radnim danom, a 46,8% drugačije.

Kao »drugačije« oni navode izlaske, gostionicu, disco-klub i sl. (52,2%), te izlete (17,8%), ostale načine (12,4%), kino (10,3%), rad u kulturno-umjetničkim društvima (10,3%), posjet rodbini, prijateljima i znancima (10,0%), odmor (8,9%), zatim slijede kućni poslovi ili poslovi na gospodarstvu, sastanci s momkom, djevojkom, te dopunski rad itd.

Rad u društveno-političkim organizacijama, sportske aktivnosti, lov, ribolov, TV i radio, nisu navedeni u odgovorima.

3. Kako bi mladi najradije koristili svoje slobodno vrijeme

Da bismo stimulirali iskrene i otvorene odgovore, ispitaniku smo postavili ovako formulirano pitanje: »Kada bi imao sve materijalne, vremenske i druge uvjete, kako bi najradije koristio svoje slobodno vrijeme«. Ponuđenih je odgovora bilo 20, a ispitanici su mogli izabrati dva odgovora.

Kao najpoželjniji način korištenja slobodnog vremena mladi navode putovanja (28,4%), izlaske, gostionicu, disco-klub i sl. (22,7%), izlete (17,5%), sportsku aktivnost (16,3%), odmor (7,2%), kino (5,5%), čitanje (5,2%), posjet

rodbini, prijateljima, znancima (3,7%), hobi: gitara, slikanje, fotografiranje i sl. (3,2%), učenje (2,2%), zatim slijede kućni poslovi ili poslovi na gospodarstvu, sastanci s momkom, djevojkom, lov, ribolov, radio i dr.

4. Čemu je namijenjeno slobodno vrijeme

Na pitanje — »Čemu je, po tvom mišljenju, u prvom redu namijenjeno slobodno vrijeme«, bilo je ponuđeno devet odgovora. Najveći broj mladih je odgovorio da ga je namijenio odmoru — 35,7%, drugih 32,0% zabavi i razbibrizi, 11,6% sportu, 6,6% obiteljskom životu, 3,6 % izobrazbi i učenju, 1,6% dopunskom radu, zatim slijede odgovori nečem drugom, dok ih 1,1% ne zna čemu je namijenjeno slobodno vrijeme.

VI. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Iz rezultata dobivenih istraživanjem slobodnog vremena seoske omladine može se zaključiti i preporučiti slijedeće.

1. Specifični geografski, ekonomski, demografski, sociološki, politički, vjerski i drugi faktori imaju znatan utjecaj na formiranje fizionomije sela u cjelini, a također utječu i na formiranje osebnih ličnosti mladih stanovnika sela.

2. Problem kulture upotrebe slobodnog vremena nije samo problem gradskog stanovništva već u jednakoj mjeri i seoskog. Za selo je taj problem kompliciraniji, budući da je neizbježno vezan uz prirodu, uz ciklus rada, tradiciju, a te faktore urbani masovni mediji komunikacija nisu još u dovoljnoj mjeri proučili, uskladili i usmjerili »seljačkom« karakteru kulture slobodnog vremena. To se prvenstveno odnosi na štampu, radio, televiziju, obrazovanje, kulturu, izložbe, priredbe, sport i na tipove institucija i organizacija (posebno omladinskih) za slobodno vrijeme i rekreaciju mladih u selu.

3. Novi standard mijenja način života i rada sela. Novi način života i rada modificira stavove i formira nove stavove, mišljenja, sudove i navike, posebno kod omladine. To se, prirodno, manje ili više odrazilo i na rezultate istraživanja društvenih promjena u selu, posebno u ispitivanju slobodnog vremena, korištenja slobodnog vremena, oblika i načina rekreacije mladih u selu.

4. Pod prodorom sredstava masovnih komunikacija (TV, radio, korištenje suvremenih sredstava za transport, izleti i sl.) slobodno vrijeme i upotreba slobodnog vremena mladih u selu u biti su nešto modificirani, čak i u usporedbi na malom vremenskom periodu — npr. od 1968. do 1974. godine. Ti su faktori utjecali i na donekle izmijenjenu sliku aktivnosti kojima se mladi poljoprivrednici bave u slobodno vrijeme.

5. Što se tiče fonda slobodnog vremena (u broju sati) on je čak izvan očekivanja nizak, što je vidljivo u korištenju slobodnog vremena za dopunski rad, a što je posljedica trke za standardom koja je smanjila i onako skučen fond sati slobodnog vremena mladih, naročito u mješovitom tipu sela.

6. Iz podataka koji govore o načinima upotrebe slobodnog vremena vidljivo je da ne postoji širok izbor aktivnosti u slobodno vrijeme, a niti odgovarajuća ponuda programa. Isto je tako veoma slaba i participacija u omla-

dinskim, društvenim, političkim, kulturnim i sportskim organizacijama, a ponegdje je čak i nikakva, što pokazuje da ili tih organizacija nema u nekim selima, ili da u svom radu ne uključuju raznovrsne aktivnosti u cilju korištenja slobodnog vremena.

7. U rješavanju problema uključivanja mladih u selu putem raznovrsnih aktivnosti u slobodno vrijeme, neminovno se postavlja pitanje rješavanja nekih osnovnih problema u slobodnom vremenu, kao što su na primjer:

- osnovni i odgovarajući program raznovrsnih aktivnosti za mlade u selu u slobodno vrijeme;
- osiguranje minimalnog prostora na otvorenom za razne sportske aktivnosti, te prostora u zatvorenom za društvene i kulturne aktivnosti i razonodu;
- pored postojećih društvenih organizacija specijaliziranih za sport, rekreaciju, tehniku, kulturno-umjetničke aktivnosti i drugo, nužno je proširiti i protegnuti koordinaciju tih djelatnosti na omladinske organizacije u selu, naročito u onim selima gdje tih specijaliziranih organizacija nema.

Summary

FREE TIME OF RURAL YOUTH

The article analyzes the results of research about the content, form, and ways rural youth use their free time, their participation in social-political organizations, and the degree of satisfactions they derive from their use of free time.

The research reveals that the number of activities that rural youth participate in during free time is relatively small. These activities predominantly are passive in character, while only a small percentage of the activities are of a creative, active, and dynamic nature. The youth spend a considerable amount of their time with work; their household work, work on the farm, or supplementary work for cash income. Membership in social-political and other organizations is exceptional if purely youth organizations are excluded. But, in spite of this, the research shows that only a small number of rural youth express dissatisfaction with their situation regarding free time.

Резюме

СВОБОДНОЕ ВРЕМЯ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье дается анализ результатов проведенного исследования о содержании, видах и способах использования свободного времени молодежи в селе, ее участии в общественно-политических организациях и удовлетворенности видом использования свободного времени.

Результаты исследования раскрывают относительно низкий уровень и объем активности которой молодежь занимается в свободное время. Такие активности молодежи характеризуют главным образом безучастность, отдых и рекреация а в меньшей степени деятельный характер, динамичность и изобретательность. Большая часть молодежи свободное время проводит в домашних работах и работе в хозяйстве а так же и в дополнительной работе. Участие в общественно-политических и остальных организациях, кроме организации молодежи, является как исключение. Но вопреки всему этому, относительно незначительная часть сельской молодежи недовольна своим положением в отношении использования свободного времени.